הרב יהודה זולדן, זמני יהודה וישראל, עמ' 29-51

פירות הקדושים בקדושת שביעית
בידי מי שלא ישמור על קדושתם

מבוא
א. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה
1. מצווה לאכול תוצרת שביעית - רמב"ן
2. ברכות הנהנין, ברכה מעין שלוש, מעשר וקדושת שביעית
3. ללא חשש ערלה ו"ללא חשש" שביעית
ב. בתוצרת אוצר בית דין אין איסור סחורה
ג. מכירת פירות שביעית לחשוד על השביעית
ד. מסירת דמי שביעית לעם הארץ
ה. בין חשוד לעם הארץ
ו. אחרונים: אין למכור פירות שביעית לעם הארץ
ז. ערכי השמיטה וחיבת הארץ לכלל הציבור
ח. מכירת תוצרת אוצר בית דין לגויים
1. לא לתת בידיים, אך אין למנוע אם גוי בא מעצמו
2. הרמב"ם פסק שאסור להאכיל גוי, לא אסר למכור לגוי
3. כשהפירות מיועדים גם לגויים ולא יחסרו פירות ליהודים
4. מפני דרכי שלום ומפני איבה

מבוא

בתוצרת חקלאית שהפרות או הירקות הם מאוצר בית דין, יש קדושת שביעית במה שקשור לאכילתם. ישנן חנויות, בעיקר בערים, בהן רוכשים תוצרת זו גם יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, ויש סבירות שהם אינם יודעים כיצד עליהם לנהוג עם תוצרת זו בקדושה הראויה.

שאלה זו נוגעת לכל חנות בה משווקים תוצרת אוצר בית דין, או אף תוצרת נכרית לשומרים קדושת שביעית בפירות אלו. האם מותר לשווק תוצרת כזו למי שאינו יודע כיצד לנהוג בה? ואם הדבר מותר, האם ראוי לעשות כך? האם אין המשווקים עוברים על גזירות חכמים שהגבילו את הקשר עם חשודים על השביעית או עם עמי ארצות בשנה זו? יש מקומות בהם אף גויים רוכשים מתוצרת זו - האם מותר למכור להם?

א. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה

1. מצווה לאכול תוצרת שביעית - רמב"ן

"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך" (ויקרא כה, ו). פשוטו של מקרא הוא הוראת היתר לאכול גידולי שביעית,[1] אך הרמב"ן ראה בפסוק זה הוראת מצווה, ואף מנה אותה בספר המצוות:

[1] כך למשל נימק הרב יצחק דילאון (מגילת אסתר על ספר המצוות לרמב"ן, מצוות עשה ג) מדוע הרמב"ם לא מנה כמצווה את אכילת פירות שביעית: "כי מה שלא מנאה הרב [=הרמב"ם] הוא לפי מה שדרשו חכמים 'לאכלה ולא לסחורה', אין פירושו שיהיה מצוה באכילתם, רק לאכלה הותר להם".

> אמרה תורה בפירות שביעית: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה, ו)... ונכפלה זאת המצוה באמרו יתברך: "ואכלו אביוני עמך" (שמות כג, יא). שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם, כמו שאמר: "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא יט, י; כג, כב) בלקט ושכחה. אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום (ספר המצוות, מצוות עשה ג).

לא נאמר בתורה שיש לעזוב, כלומר להפקיר, את הפירות הללו, אלא שיש לאכול אותם, ומכאן שיש מצוות עשה מהתורה לאכול פירות שביעית.[2]

יש שפירשו אחרת, באופנים שונים, את כוונת הרמב"ן, והמכנה המשותף להם הוא שלהבנתם ברמב"ן אין מצווה חיובית לאכול פירות שביעית,[3] אך נראה שיש להבין את דברי הרמב"ן כפשוטם, מאחר והוא נקט בדרך זו - לפיה יש מצווה, ולא רק היתר, לאכול מהפירות - גם בתחום אחר. על אופן ההתנהגות בעת מצור על אויבים במלחמה נאמר בתורה:

> כִּי תָצוּר אֶל עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת, כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר. רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ, וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל הָעִיר אֲשֶׁר הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ (דברים כ, יט-כ).

משמע, שאין חובה או מצווה לאכול את אותם פירות דווקא בעת המצור. בפסוק מנומק מדוע ברמה העקרונית אין לכרות עצי מאכל - מאחר והם נועדו לאכילה. כך למשל פירש הרשב"ם (שם) "כי ממנו תאכל - שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך". אך הרמב"ן פירש אחרת:

> שנצטוינו כשנצור על עיר, לאכול מן האילנות שבגבולה כל ימי המצור. ואם נכרות אותם לבטלה דרך השחתה נעבור על עשה מוסף על הלאו המפורש בו והוא אמרו יתעלה: "כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות" ובפירוש אמרו בספרי (דברים רנ): "כי ממנו תאכל" מצות עשה, "ואותו לא תכרות" מצות לא תעשה (רמב"ן, ספר המצוות, מצוות עשה ו).[4]

לפי הרמב"ן, כוונת הפסוק להורות שיש מצווה לאכול את הפירות שבגבול עיר האויב במשך ימי המצור.[5] מי שמשחיתם סתם מבטל מצוות עשה זו, ובנוסף עובר על לאו.[6]

---

[2] כך פירשו את דברי הרמב"ן: הרב יצחק דילאון (מגילת אסתר שם); הרב יום טוב אלגאזי (הלכות חלה לרמב"ן, סוף סי' ב); הרב שמעון בן צמח (הרשב"ץ זהר הרקיע, מצוות עשה סז), ועוד.

[3] הרב משה קליערס (תורת הארץ, פרק ח ס"ק כה-כט), הסביר שאכן לדברי הרמב"ן זו מצוות עשה לאכול פירות שביעית, אך זו מצווה קיומית ולא חיובית. הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש - שביעית, סי' יד, ס"ק י), טען שכוונת הרמב"ן לומר שהאיסורים החלים על פירות שביעית יסודם במצווה לאכול את הפירות, אך אין מצווה עצמאית לאכול פירות שביעית. הרב יעקב יחיאל וינברג (שו"ת שרידי אש, חלק ב, סי' צ) טען שכוונת הרמב"ן היא שזה לאו הבא מכלל עשה, אך אין מצוות עשה חיובית לאכול פירות שביעית כמו שיש מצווה לאכול קדשים ותרומה. הרב שמואל הלוי וואזנר (שו"ת שבט הלוי, חלק ד, סי' רלב) כתב שאין מצווה בקום עשה לאכול פירות שביעית, אלא שאם ישנם פירות שיבואו לידי הפסד אם לא יאכלם, אזי יש מצווה לאכלם. הרב אשר וייס (מנחת אשר, שביעית, סי' ו, עמ' לו) הביא ראיה מלשון הרמב"ן בהשגות, שבכל המצוות האחרות פתח הרמב"ן: "שנצטוינו", ובהקשר לאכילת פירות שביעית לא כתב כן. ראה בהרחבה: הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' רכז-רלב.

[4] בפירושו לתורה (שם) הסביר הרמב"ן שכוונת התורה לומר שכריתת עצי סרק קודמת לכריתת עצי מאכל, ושאין להשחית עצים סתם דרך השחתה, שלא לצורך המצור, כמנהג המחנות.

[5] לרמב"ן ישנה גם התייחסות מיוחדת באשר לאכילת מאכלות אסורים בשעת המלחמה. על הפסוק: "ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת" (דברים ו, יא), דרשו חז"ל (חולין יז ע"א): "קדלי דחזירי אשתרי להר". הרמב"ם (הל' מלכים ח, א) פסק זאת להלכה: "חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו מהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים". דהיינו, בין במלחמת רשות ובין במלחמת מצווה, אם אין לחיילים מה לאכול, מותר להם לאכול

נראה אם כן, שלשיטת הרמב"ן, כאשר התורה מצביעה על עצי מאכל שבארץ ישראל אין כוונתה רק לומר שאלו עצים שניתן לאכול מהם, אלא לצוות על אכילת הפירות.

2. ברכות הנהנין, מעין שלוש, מעשר וקדושת שביעית

על קדושת האכילה בישראל ועל המאכל של ארץ ישראל, כתב מרן הראי"ה קוק:

> מחשבות עמוקות וחודרות בדבר קדושת האכילה בצורתה האידיאלית-ריאלית העולה למעלה מכל ערכים מוסריים מוגבלים... הוא רק נחלתן של ישראל, הרחוקים מגורלו של עשו באמרו: "הלעיטני נא" (בראשית כה, ל). אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוקיו... המאכל של ארץ ישראל מקדש בפנימיותו ואינו מגשם אלא בחיצוניותו (אורות הקודש, ג, עמ' רצד-רצה).

האכילה היא צורך קיומי, ובתכונה זו האדם, יהודי ושאינו יהודי, דומה לחי ובמובן מסוים גם לצומח. אמנם, עם ישראל מעניק עומק ותוכן אחר לאכילה.

ברכות הנהנין: לפני כל אכילה, בכל מקום בעולם, אנו מברכים ומודים למי שברא את פרי העץ והאדמה, למי שהוציא את הלחם מהארץ, ולמי שהכול נהיה בדברו. "כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו נהנה מקדשי שמים... וכאילו גוזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל" (ברכות לה ע"א-ע"ב). הברכה מאפשרת ומתירה לאדם ליהנות מטובו של הקב"ה.

המאכל בארץ ישראל מתעלה עוד, ובמיוחד כשמדובר בתוצרת חקלאית מגידוליה של ארץ ישראל. בהמשך לכך, ניתן לראות את ההתייחסות הייחודית לתוצרת חקלאית הגדלה בארץ ישראל בשנת שמיטה כפסגה ביחסי האדם ומזונו הקיומי.[7]

ברכה מעין שלוש: לאחר אכילת פת ומאפה מחמשת מיני דגן, פירות משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ולאחר שתיית יין, מברכים ברכה ייחודית - "מעין שלוש", בה מבקשים: "והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה... ונאכל מפריה ונשבע מטובה". אם המאכל היה מגידולי ארץ ישראל, מסיימים: "על הארץ ועל פירותיה/על מחיתה/על גפנה". היו שערערו על הבקשה "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" בטיעון: "שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים מצוות התלויות בה" (טור אורח חיים, סימן רח). הרב יואל סירקיס לא הסכים לכך, והשיב:

> הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו

אף מאכלות אסורות. הרמב"ן (דברים ו, י) חלק על דברי הרמב"ם וכתב: "ואין זה נכון. שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין". לפי הרמב"ן, ההיתר תקף רק בעת מלחמת מצווה, אך לא רק בעת מצוקה. גם אם יש מזון כשר אחר לחיילים, ובכל זאת הם מעוניינים לאכול מאכלות אסורות, הדבר מותר להם. אמנם גם הרמב"ן לא רואה בכך מצווה אלא היתר, אך בשונה מהרמב"ם הוא מרחיב את ההיתר לאכול מאכלות אסורות גם אם יש בנמצא אוכל כשר.

[6] הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה תקכט) כתב שכוונת הרמב"ן לומר שזהו לאו הבא מכלל עשה.

[7] ראה בהרחבה: הרב עוזי קלכהיים, שירת אומה לארצה, עמ' קלה-קמג.

ונאכל מפריה ונשבע מטובה. כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה (בית חדש, שם).[8]

אכן כך ניבא ירמיהו (ב, ז): "ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה וטובה", וכך גם אמר נחמיה (ט, לו): "והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה".

מעשר: מגידולי ארץ ישראל יש להפריש תרומות ומעשרות. לכהנים נותנים תרומה גדולה, וללויים - מעשר ראשון. בארבע שנים מתוך כל מחזור שמיטה - בשנה הראשונה והשניה, הרביעית והחמישית - יש להפריש מהיבול מעשר שני, שאותו יש לאכול בקדושה בתוך חומות ירושלים: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך, למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים" (דברים יד, כב-כג). אמנם ניתן לפדות את התוצרת החקלאית בכסף, לעלות אחר כך לירושלים ולקנות בו "בכל אשר תאוה נפשך, בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך" (שם כו).

מלבד הברכה והקדושה שיש בתוצרת הארץ, עצם האכילה הנעשית במקום קדוש משפיעה ומרוממת: "לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה" (תוס' בבא בתרא כא ע"א, ד"ה כי).

קדושת שביעית: בתוצרת חקלאית הגדלה בארץ ישראל בשנת שמיטה יש מעלה נוספת. מותר, או אף מצווה, לאכול פירות שביעית בכל מקום בארץ ישראל, ולא רק בתוך חומות ירושלים.

הרב שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכטשוב, הסביר שארץ ישראל ניתנת לנו למשך השנים שבין שמיטה לשמיטה לעבוד את האדמה ולשומרה:

> ובשנה השביעית שבה הארץ לנותן, וכל האוכלים מפירותיה, משולחן גבוה קזכי [=זוכים לאכול משולחנו של הקב"ה],[9] ועל כן יש קדושה בפירות שביעית... ועל כן נאסרה עבודת קרקע, ונדרש הפקר הפירות לסלק שייכות הבעלים (שם משמואל - ויקרא, עמ' שמז).

הרב חיים בן עטר, בעל "אור החיים" הקדוש (ויקרא כה, ו), הסביר את הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה":

> שלא תאמר שיהיה משפטו כשאר שולחן גבוה שהכהנים זוכים בו, אלא לכם לכולכם יחד כהנים לוים ישראל... שאין גדר לאחד יותר מחבירו בפירות שביעית.

---

[8] ביטוי דומה כתב החת"ם סופר (חידושים לסוכה לו ע"א): "להוציא פירותיה הקדושים". ובמקום אחר כתב (חידושים לחולין קמב ע"א): "והנה שבח ארץ ישראל זבת חלב ודבש, אם שהוא כפשוטו בלי ספק, מ"מ זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיו כי הם מולידים קדושה בנפש האוכל אותם ומוסיף אהבה ודבקות בה"'. על קדושת פירות ארץ ישראל היה אומר מרן הרב צבי יהודה קוק (מתוך התורה הגואלת, ד, עמ' יז): "צריך להתבונן בביטויים של גדולי ישראל. גדולי תורה וגדולי אמונה. וכשאמרו הרגישו מה שאמרו. הבננה קדושה! הטומאטו קדושה! וכדומה. צריך להכיר בזה, מה זה באמת סדר זרעים בארץ ישראל". ראה גם: שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 70-71, 288; במדבר, עמ' 420-421.

[9] זכיה משלחן גבוה - זהו מושג שמקורו במתנות כהונה הניתנים לכהנים: "דכהנים כי קא זכו - משלחן גבוה קא זכו" (ביצה כא ע"א; בבא קמא יב ע"ב; מנחות ו ע"ב, ועוד). פירות שביעית מתעלים לדרגה גבוהה יותר.

הכל, עניים ועשירים, בעלי מעמד גבוה ונמוך, יכולים לאכול פירות שביעית. אדרבה, יש להדר לאכול ולשתות פירות שביעית בקדושה, ולהעדיפם על פני תוצרת אחרת, ובמיוחד בעת קיום מצוות.

כך כתב הרב יעקב דוד בן זאב וילובסקי, הרידב"ז, בהקדמתו לבית רידב"ז על פאת השולחן:

> אחינו בית ישראל המצפים לביאת משיחנו בבוא בידכם להחזיר השמיטה לארצנו, קנו את היין של שביעית מכל ארץ ישראל על קידוש והבדלה (כמבואר בפנים הספר), מלבד שתשתו את היין בקדושת שביעית אשר לא זכינו לזה מיום חורבן בית מקדשנו עוד תחזקו בזה את הישוב, ולא כמו שהרשעים המבלבלים את העולם אומרים שהישוב הישן מתנגד לישוב החדש. חלילה לחשוד את ישראל קדושים בזה.

בתוך הספר כתב עוד הרידב"ז (בית ישראל על פאת השולחן, פרק ה, סעיף יח):

> פירות שביעית אין מוציאין אותן לחו"ל - לאחר הביעור מותר להוציאן לחו"ל... ולמכור בהבלעה עם יין של ששית, ויחשוב כל הדמים על יין ששית. וכל החביות צריך לחתום שהוא יין של שביעית, וכן הסוחרים ידביקו פיתקאות על כל בקבוק שהוא יין של שביעית וימכור ביחד עם יין של שאר שנים בהבלעה. ואז יהיה מצוה על כל ישראל לקנות על יין קידוש והבדלה[10] וד' כוסות,[11] ועל כל כוס של ברית מילה - דווקא מיין של ארץ ישראל, ויקדשו על יין של שביעית יותר מן שאר היינות.[12]

דבריו אמורים לאחר הביעור ובחו"ל,[13] אך ע"פ דברי הקדמתו לספר, כך גם בארץ ישראל אף לפני הביעור - יש להדר לקיים מצוות הנעשות על היין דווקא ביין שיש בו קדושת שביעית.

בכרוז מטעם בית הדין לעניני שמיטה - קוממיות (פסח תשמ"ח), נקרא הציבור ליטול מפירות הדר - אוצר בית דין:

---

[10] הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, סי' כב), כתב שאין למלא כוס הבדלה מיין של שביעית יותר ממידתו לסימן ברכה מפני שמאבד פירות שביעית. אך זו לא סיבה שלא להבדיל ביין של שביעית. בהמשך הסתפק הראי"ה קוק על פי דברי בעל משנה ראשונה (שביעית פ"ח מ"ז), הכותב שלכתחילה אין להבדיל ביין של שביעית משום שאין הנשים רגילות לשתות ממנו, ועל ידי כך קטֵן מספר הראויים לשתותו. בספר קטיף שביעית (פרק סג, סעיף יט) מובא בשם הרב שאול ישראלי שאין בכך לאסור, כשם שאין איסור לטעום מכוס משקה למרות שיהיו אנשים שימנעו לשתות ממנו. גם הרב בנימין זילבר (ברית עולם, סימן ה סעיף ג) כתב שזו חומרא יתירה שהרי דעתו לשתות את כל הכוס, ולחילופין אפשר גם להחזיר את היין לבקבוק. הרב נסים קרליץ (חוט השני, עמ' רכט) כתב שאי שתיית הנשים זה מנהג ואינו נחשב שממעט משותיו.

[11] הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, סי' כב) כתב שאין לשפוך מיין של שביעית כשאומרים בליל הסדר דצ"ך עד"ש. הרמ"א (שו"ע אורח חיים, סי' תעג, ז) ציין למנהג זה מהמהרי"ל, והרב מנחם מנדל כשר (הגדה שלמה, עמ' 126-127) ציין מקורות קדומים יותר. עם זאת הראי"ה קוק לא שלל לשתות ד' כוסות מיין של שביעית, והוא ציין לירושלמי בו כתוב שיוצאים ביין של שביעית. בספר שערים מצוינים בהלכה (סי' קיח, ב) כתב: "שמענו בשם איזו גדולי ארץ ישראל לדקדק שלא לשפוך בסימני דצ"ך עד"ש", אך חולק היות ולדעתו מכיון שזהו דבר מועט אין להקפיד על כך.

[12] דברים דומים לרידב"ז כתב גם הרב בנימין זילבר (ברית עולם, סימן ה סעיף ג). לדברי הרב צבי כהן (פירות שביעית, עמ' תקז) דברי הרידב"ז אמורים רק ע"פ שיטת הרמב"ן שיש מצווה באכילת פירות שביעית, אך אין הכרח להסביר כך, ומה עוד שבבית רידב"ז (הל' שביעית, פרק ה סעיף ו) כתב: "בשביעית אין מצות עשה באכילתה".

[13] הרידב"ז האריך להשיב שם לשואלים שערערו על היתרו להוציא יין מא"י לאחר זמן הביעור.

צער גדול לראות כי יש הממעטים וגם נמנעים משימוש בפירות שביעית של שומרי שביעית משיקולים של נוחיות לגבי שמירה על קדושתם - לאותם שאינם נוהגים קדושה בפירות נכרים - וכן משיקולי נוחיות אחרים, ולא חשים בתופעה המכאיבה כשמעדיפים את פירות הערבים ורוכליהם במקום להשתמש בפירות אחיהם גבורי כח, שהפקירו פרדסם והעמידו בספק את שכר טרחתם והוצאות לאוקמי אילנא. צאו וראו כמה הכניס עצמו מרן הרידב"ז בעובי הקורה למצוא פתרונות לפירות שביעית שנשתמרו בקדושת שביעית, ולפי דעת המגילת אסתר ברמב"ן יש מצוה באכילתן... אחינו היקרים! אנה נוליך את חרפתנו, והיתכן להתעלם מדברי חז"ל שאמרו להקדים את אחיך? והיתכן להרפות ח"ו גיבורי כח ששמרו על השמיטה?! ומה נענה בראות הרואים מאנשי סביבתם מאותם שלא שמרו שמיטה - את אדישות היהדות החרדית שאינה באה להשתתף איתם, ואת ההזנחה של פירות שביעית הנעזבים על העצים לרקבון, ובמקומם באים להיות ניזונים מפירות הערבים?! ומה יאמרו האומרים האח! וכי אין פתרון ח"ו לשאלת השביעית. (קובץ מבקשי תורה, ב [תשנ"ד], עמ' תקנו).[14]

הקדושה שבתוצרת החקלאית של השנה השביעית באה לידי ביטוי בריבוי ההלכות והדינים הנוהגים בה, כפי שכתבו בעלי התוספות ש"אין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית, שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית" (סוכה לט ע"א, ד"ה שאין), וכן כתב הר"ש (שביעית פ"ז מ"ג): "אין מספר לדינים ולאיסורים שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהם".[15] יש לציין שאין כוונתם לומר שאין לרכוש, למכור או לאכול תוצרת שיש בה קדושת שביעית בדרכים המותרות על פי ההלכה, אלא להצביע על כך שיש לעסוק בהלכות שביעית וללמוד אותן, כדי לדעת כיצד לקיימן וכדי להבין את מעלתה המיוחדת של השנה הזו ומצוותיה.

3. ללא חשש ערלה ו"ללא חשש" שביעית

החיפוש אחר תוצרת חקלאית "ללא חשש שביעית" הוא בריחה ונסיגה ממה שהתורה מדריכה אותנו, בוודאי לשיטת הרמב"ן. הכתוביות על תוצרת חקלאית (השכיחות מאד בקופסאות שימורים): "ללא חשש ערלה ושביעית", מציבות את גידולי השביעית כשווים לפירות ערלה, שאסורים ואין להם תקנה עד תום השנה השלישית - ואין הדבר כן. פירות שביעית ניתנו

---

[14] קריאה דומה הפנו גם הרב יוסף שלום אלישיב, הרב שלמה זלמן אויערבך והרב שמואל וואזנר, בכרוז שפורסם לציבור באלול תשנ"ד ליטול מיין של אוצר בית דין. אף הם ציינו לדברי הרידב"ז הללו. מופיע אצל: הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק א, עמ' רעז).

[15] הדברים הללו תואמים לדבריו המפורסמים של רבנו חיים כהן (כתובות קי ע"ב, תוס' ד"ה הוא אומר לעלות): "והיה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם". דבריו לא עוסקים רק בקשיים שיש בפירות שביעית אלא באופן כללי יותר באשר לכל המצוות התלויות בארץ, ומסקנתו היא שכיון שכך אין חובה לעלות לארץ כיום. רוב מוחלט של הפוסקים דחו דבריו. ראה: הרב יעקב זיסברג, "שיטת התוספות ורבנו חיים כהן במצות ישוב ארץ ישראל", נחלת יעקב, א, עמ' 160-200. כיום בודאי שאפשר ללמוד ולדעת: יש בנמצא ספרים רבים שעוסקים במצוות התלויות בארץ, וב"ה גם רבנים ותלמידי חכמים רבים שעוסקים ומתמצאים בהלכות המצוות התלויות בארץ, וניתן לשאול ולברר אצלם. וכבר כתב הרב אברהם דאנציג, בהקדמת ספרו שערי צדק, על החובה להיות בקי בדיני המצוות התלויות בארץ למי שגר בארץ ישראל: "אם יכנס אדם לחצר המלך ולא ידע מנהגו, ודאי שמתחייב בנפשו. כל שכן, הרוצה לדור בארץ הקודש ואינו בקי בכל הדינים הנוהגים שם, עליו נאמר: 'מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי' (ישעיהו א, יב)". ראה גם בדברי הרב יהונתן אייבשיץ, אורים ותומים, סי' סז, א; ובהקדמת הרב ישראל משקלוב לספר פאת השולחן.

לאכילה, או אף צוו באכילה. איסורי המלאכות וקדושת הפירות בשנה השביעית אינם "בעיה", כמו שיש הנוטים להתבטא.

לעיתים האבסורד בעניין זה גדול: יש החוששים ופוחדים לאכול תוצרת חקלאית יהודית שיש בה קדושת שביעית, ובשל כך קונים תוצרת חקלאית הגדלה בארץ ישראל על ידי גויים, ושומרים פירות אלו בקדושת שביעית. שמירה על קדושת שביעית בתוצרת חקלאית שכזו לא הייתה נהוגה בארץ ישראל עד לפני דור.[16]

היחס המיוחד בשנה זו לגידולי הארץ מרענן את הקשר של מי שאיננו חקלאי לארץ ולתוצרתה, וגם מחזק את ידיהם של עובדי האדמה בשנה זו. ובכלל, החקלאות היהודית בארץ ישראל איננה רק צורך קיומי, אלא גם ערך עצמי, ועל כן יש עדיפות לתוצרת יהודית מקומית על פני יבוא מחו"ל או תוצרת נכרית. גם "היתר המכירה", שנהוג כבר למעלה ממאה שנה, חיזק ומחזק את החקלאות היהודית בארץ. ההיתר הוא נכון ולגיטימי על פי ההלכה, וגם כיום יש להשתמש בו (בין היתר על מנת לאפשר ייצוא של תוצרת חקלאית לחו"ל), אך מעיקר הדין אין צורך להקפיד בפירות אלו על דיני קדושת שביעית. לעומת זאת, העדפת גידולים שמקורם אצל חקלאים יהודים, המשווקים את תוצרתם במסגרת אוצר בית דין, מזכה את האוכל מתוצרתם פעמיים: שותפות בעול וחיזוק החקלאות היהודית המוגבלת בשנה זו (שהרי לא כל המלאכות החקלאיות מותרות), וזכיה במצוות אכילת תוצרת שיש בה קדושת שביעית. שנה זו מציבה אתגר גדול יותר בהקפדה ובשמירה על הלכות שאין רגילים בהן במשך השנים, והמטבח האישי של כל אחד מתקדש ומתעלה בכך עוד.

ב. בתוצרת אוצר בית דין אין איסור סחורה

תקנת אוצר בית דין היא שבית הדין, כנציגי הציבור, הם המנהלים את המטעים בשנת השמיטה, והתשלום ניתן עבור שכר העבודה של כל מי שהיה מעורב בטיפול בפירות, אבל לא עבור הפירות עצמם (ע"פ תוספתא שביעית פ"ח מ"א).

מה הייתה ייעודה של התקנה? איזה צורך ראו חכמים לתקן כשקבעו תקנה זו?

הרמב"ן (ויקרא כה, ז) הביא דברי התוספתא העוסקת באוצר בית דין והסביר:

> ועשו להם תקנות מדבריהם... וכל זו התקנה והטורח של בית דין, מפני חשד שלא יבואו לעכבם או לעשות מהם סחורה.

המטרה הייתה למנוע מחקלאים לאצור אצלם פירות שביעית כדי למכרם אחר כך ביוקר או לסחור בהם. דמי השביעית, הכסף המשולם עבור הפירות הקדושים, 'נתפס' ונהיה אף הוא קדוש - ואם אנשים יסחרו בפירות שביעית, הדבר יגרור בעיות נוספות, שהרי אותם הסוחרים

---

[16] כידוע, כבר חלקו קדמונים בעניין קדושת שביעית בפירות של נכרים. הרב יוסף קארו סבר שאין בהם קדושת שביעית (שו"ת אבקת רוכל סי' כד-כה; כסף משנה הל' שמיטה ויובל ד, כט), ולעומתו סבר הרב משה בן יוסף טיראני (שו"ת המבי"ט, ח"א, סי' יא) שיש בהם קדושת שביעית. בארץ ישראל נהגו כבית יוסף, וכך פסק מרן הראי"ה קוק (שבת הארץ, מבוא, פרק יא, ועל הרמב"ם הל' שמיטה ויובל ד, כט; ה, א אות א, הע' 2; שו"ת משפט כהן סי' ע, ועוד); הרב שלמה זלמן אויערבך (מעדני ארץ, סי' ב); הרב צבי פסח פרנק (שו"ת הר צבי זרעים ח"ב, סי' לט); הרב שאול ישראלי (ארץ חמדה, נוספות לשער ה, סי' ב); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ג, יורה דעה, סי' יט). לעומתם, החזון איש (שביעית סי' ג, ח) טען שיש לנהוג כמבי"ט, ורבים נשמעים להוראתו.

לא ישמרו על קדושת המעות. לכן חיפשו חכמים פתרון לעניין, ותיקנו שבית הדין ינהל את המטעים ובכך יאפשר לשווק את הסחורה הקדושה בקדושת שביעית. האיסור על סחורה בפירות שביעית - "'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', ולא לסחורה" (עבודה זרה סב ע"א) - הוא כשמדובר על מסחר למטרות רווח, אבל לא על גוף כמו בית דין שמנהל את העניין לטובת הציבור וללא מטרות רוח אלא כיסוי ההוצאות בלבד. הרב דוד פרדו (חסדי דוד על התוספתא, שם) העיר עוד שתקנת חכמים זו יעילה גם כשתוקף חיוב השביעית הוא מהתורה.

חכמים בתקנם את תקנת אוצר בית דין חששו שאנשים יסחרו בפירות שביעית, אך לא שהאוכלים לא יקפידו על ההלכות הקשורות לאכילת הפירות, ויש להקפיד על כל דיני שביעית בפירות שבית הדין מחלק או מוכר. כמו כן, התקנה אינה מונעת מאף אדם ללכת וללקט במטעים של אוצר בית דין מחשש שלא ישמור קדושת שביעית בעת האכילה.

ג. מכירת פירות שביעית לחשוד על השביעית

ישנן מספר מגבלות בקשר עם מי ש"חשוד על השביעית". במקורות חז"ל יש כמה משמעויות לביטוי "חשוד על השביעית",[17] האם יהיה אסור למכור פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שהוא "חשוד על השביעית" במובן זה שהוא לא ישמור על ההלכות הקשורות לאכילתם? בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ד ה"ה) נאמר:

> אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית, אחד זרעים הנאכלין ואחד זרעים שאין נאכלין.
>
> מדוע אין למכור זרעים? הסביר במנחת ביכורים (שם):
>
> לחשוד - דלא ינהג בהם קדושת שביעית.
>
> זרעים שאינם נאכלים - שמא יזרעם בשביעית. ובזרעים הנאכלים איכא נמי חששא דלא ינהוג בהם קדושת שביעית, דימכור אותם לסחורה ורחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה.

המנחת ביכורים הסביר ופירט במה לא ינהג החשוד בקדושת שביעית: שמא יזרע, ושמא יסחור בהם. לא נזכר דבר באשר לחשש שמא לא יאכל וישתמש בהם כנדרש.[18] באשר למכירת פירות, נאמר בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ו ה"כ):

---

[17] במשנה (שביעית ה, ט; מעשרות ה, ג; בכורות ד, ח-י); תוספתא (שביעית [ליברמן] א, ד: ג, יא; ג כג: ד, ה; ו, כ; בכורות ג, יב); ירושלמי (שביעית פ"ה ה"ג; מעשרות ה, ב-ג; סוכה ג, י; גיטין ה, י); בבלי (נדרים נח ע"ב; גיטין נג ע"ב-נד ע"א, סא ע"א; סנהדרין כו ע"א). ראה ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל, ח, א-ו).

[18] במשנה (מעשר שני ה, א) נאמר: "כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה, ושל ערלה בחרסית, ושל קברות בסיד. וממחה ושופך. אמר רבן שמעון בן גמליאל: במה דברים אמורים? בשביעית. והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו". לדברי רשב"ג מדוע דווקא בשביעית מציינים כרם רבעי וערלה? הטעם הוא ע"פ הגמרא בבבא קמא סט ע"א: "שהכל הפקר ונוטלים בהיתר. אבל בשאר שני שבוע שבאים לגזול, הלעיטהו לרשע וימות ויקחום לאכול באיסור" (רע"ב). אך הצנועים נהגו אחרת: "והצנועים - המדקדקים על עצמם, כשהיה להם כרם רבעי בשביעית היו מניחין המעות קודם לקיטה, ואומרים כל הנלקט לכשיהיה נלקט יהא מחולל על זה" (רע"ב). מדובר על אנשים שטועים ולוקחים ללא רשות, אך לא הוזכר דבר באשר לכך שאותם אנשים לא יקפידו על הלכות קדושת שביעית (לדברי התוס' בבבא קמא סט ע"א ד"ה והצנועין, הצנועין היו עושים כן בשנים רגילות ולא בשנת שמיטה. ראה שם בפני יהושע ור' עקיבא איגר). אמנם בעל השדה איננו יכול לדעת מי יקפיד על הלכות שביעית, ויתכן גם שאותם לוקחים בכל זאת יקפידו על הלכות שביעית.

אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אלא מזון שלש סעודות. במי דברים אמורים? בדבר המתקיים. אבל דבר שאין מתקיים, אפילו מאה סעודות מותר.

מה פשר ההבחנה בין מזון מתקיים לשאינו מתקיים? הסביר במנחת ביכורים (שם):

אלא צריך לנהוג בהן קדושה דגם המעות נתפסים בקדושת שביעית.

מזון שלוש סעודות - כדי מזון לשבת, דביותר חיישינן שמא יוציאם שלא לצורך אכילה.

דבר שאינו מתקיים - לימים רבים, ודאי דאוכלה מיד.

בדבר שאינו מתקיים לתקופה ארוכה הוא ודאי לא יסחור, ולכן מותר למכור לו אפילו כמות גדולה. לעומת זאת, בדבר המתקיים לתקופה ארוכה קיים חשש שהוא יעשה סחורה. גם כאן לא מועלה החשש שמא לא יאכלם בקדושה, ולא זו בלבד אלא שניתן למכור לו כמות גדולה של תוצרת שאיננה מתקיימת לאורך זמן, ולא חוששים שמא לא יוכל לגמור אותם לפני שירקבו וכדו'.

כך הסביר הראי"ה קוק (שבת הארץ פ"ח הט"ז, סעיף ב, עמ' 692) את עיקרי החששות מול חשוד על השביעית:

אין מוכרין פירות שביעית למי שהוא חשוד על השביעית... משום שכל עיקר האיסור למכור לו פירות שביעית הוא שמא יעשה מהן סחורה או שלא יבערם בשעת הביעור.

החזון איש שביעית (סי' יב, ס"ק יז) כתב על כך בצורה ברורה:

ויש לעיין למה התירו דבר שאינו מתקיים? ומשמע שלא חיישינן שמא לא יזהר בהפסד או לשנות בדרך אכילתן וכיו"ב שזה מן הדברים דלא שכיחי, ותלינן בהיתר דשכיח וכדאמר בעבודה זרה טו ע"ב. אלא עיקר החשש משום אוצרי שביעית, שזה היה שכיח, שדרך להתייקר בשביעית וכדאמר בסנהדרין כו ע"א.[19] הלכך בדבר שאינו מתקיים לא אסרו חכמים. ובמזון ג' סעודות התירו אפילו בדבר המתקיים משום כדי חייו.

עיקר החשש היה משום אוצרי שביעית, שיחזיקו ברשותם את הפירות הללו לאחר זמן הביעור (מפני שאז מחירם יהיה יקר יותר), וכן בשל החשש שיסחרו בהם, אבל לא מחשש שמא הפירות לא ייאכלו בקדושת שביעית. לדברי החזון איש הטעם הוא שזה לא שכיח. לעומת זאת, לאצור פירות שביעית ולסחור בהם היה שכיח יותר, ולכן על זה גזרו.

במקום נוסף התייחס לכך החזון איש (שביעית סי' יב, ס"ק טז):

לא שמענו שאין מוסרין פירות שביעית ודמי שביעית לכהן ואין לוקחין ממנו פירות שביעית, ועוד איך נותנין להם חלת שביעית, ובירושלמי דמאי פ"ג ה"א משמע שנותנין להם חלת שביעית.[20]

---

[19] בסנהדרין כו ע"א מצינו גם כהנים שחשודים על השביעית. רש"י: "נחשדו כהנים - להשהות שביעית אחר זמן הביעור, דמורו בה היתירא משום דאישתרו תרומה וקדשי קדשים לגבייהו, והשביעית נמי קדושת הארץ היא". כך הסביר גם הרמב"ם הל' שמיטה ח, יח; רש"ס תרומות פ"ה ה"א.

[20] דברים דומים לחזו"א כתבו: הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק ב, עמ' שנו); הרב בנימין זילבר (ברית עולם פרק ט, לז, ובהלכות שביעית, פרק ט, ס"ק נג). הרב משה מאיר פלס (נתיב השמיטה, עמ' פב) מוסר הוראה למעשה בשם החזון איש: "מותר לתת פירות אוצר בית דין גם למי שאינו שומר תורה ומצוות, ואינו כגוי לענין זה". בהע' יב שם מוסבר שפירות אוצר בית דין מיועדים לכל ישראל, ואין אנו מאכילים

גם כיום יש שאינם בקיאים בהלכות ולא יודעים כיצד יש לנהוג קדושת שביעית במה שקשור לאכילה, אך ההנחה היא שרוכשי תוצרת חקלאית מעוניינים לאכול את הפירות בדרך המקובלת, ולא להשאיר מהם שאריות. לא שכיח כלל כיום שקוני תוצרת חקלאית שיש בה קדושת שביעית יאצרו אצלם את התוצרת וימכרו אותה אחר כך. השוק מוצף במשך כל השנה בפירות וירקות, ואין מחסור ב"ה, וגם בשנת שמיטה ניתן להשיג בדרך כלל תוצרת חקלאית בצורה מספיקה, כך שאין מקום לחשוש שמא יסחרו בהם או שמא לא יבערום.

אלא שבמשנה אחרת נשללת לכאורה לחלוטין מכירת פירות שביעית לחשוד. במשנה (מעשרות ה, ג) נאמר:

> לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות, למי שאינו נאמן על המעשרות. ולא בשביעית, למי שהוא חשוד על השביעית.

במשנה זו אין הבחנה בין דבר מתקיים ללא מתקיים, ומופיע איסור גורף על מכירת פירות לחשוד. את טעם הדבר הסביר הרב ישראל ליפשיץ, בעל ה"תפארת ישראל" (שם):

> למי שהוא חשוד על השביעית - שאינו נזהר בדיניו שאסור לסחורה ולמלוגמא וכדו', דרק לאכלה ניתנה, וגם אסור לאכלן אחר הביעור, והמוכר לחשוד בהנך עבר "לפני עור".

גם כאן החשש הוא שהוא יעשה בפירות סחורה או מלוגמא, או שלא יבער אותם. יתכן שהתנא של משנה זו חולק על התנא של התוספתא בשביעית שהבחין בין דבר מתקיים ללא מתקיים.[21] אמנם יתכן שאין מחלוקת בין התנאים, והם מסכימים שהחשש הוא רק שמא אותו חשוד יסחור בפירות שביעית, ולא שמא לא יאכל את הפירות כנדרש.

בולט שהחשוד על השביעית המדובר, הוא זה שחשוד לסחור בפירות הללו. לכאורה חשש זה לא קיים כיום. התבוננות ומעקב אחר הרגלי הצריכה של התוצרת החקלאית כפי שמקובל כיום, מלמדת על כך שרוב הקונים בשווקים, ברשתות ובחנויות הירקות, קונים תוצרת לצריכה ביתית למשך מספר ימים. לכל הצרכנים יש מקררים וארונות המתאימים לאחסון פירות וירקות למשך מספר ימים, והקונים אינם סוחרים בהם הלאה. לא מקובל (ואף לא ידוע) לרוב המוחלט כיצד עושים מהם שמנים, רפואות וכד', וגם לא קונים בחנויות הירקות זרעי ירקות על מנת לזרוע אותם. אף בנוגע לביעור - כשמגיע זמן הביעור, בדרך כלל אין בידי הצרכנים תוצרת שביעית של ירקות ופירות חיים מאוצר בית דין, למעט יין ואולי אף שימורים אם כי בדרך כלל אין שימורים שהם מאוצר בית דין, ואם הם לא מבערים אותם אין זה נובע מרצונם למכור אחר זמן הביעור, אלא מחוסר ידע.

אותו פירות שביעית אלא מזכותו הוא נוטל ואין בידינו למנעו. ראה עוד בשמו בהע' 12. סברה דומה כתב גם הרב אלישיב קנוהל בשם הרב מרדכי עמנואל ("תקנת אוצר בית דין", משנת השמיטה עמ' 402-403). הרב יחזקאל דאום ("הכנות לשמירת שמיטה", משנת השמיטה עמ' 384) כתב שחכמים לא התנו שיאכלו את הפירות רק תלמידי חכמים היודעים לשומרם, אך שלכתחילה יש לדאוג שישווקו רק לארגוני כשרות ולישיבות וכד', למרות שברור שכמויות גדולות ישווקו בצינורות הרגילים של תנובה ובצה"ל. הרב דוד טהרני (קדושת הארץ, עמ' קפח), כתב: "מותר להאכיל פירות שביעית לישראל מומר או למחלל שבת בפרהסיא כאשר הוא נוהג באכילתם קדושת שביעית". אין קשר בין אדם מחלל שבת לאי שמירה על קדושת שביעית. כאמור, לא הוכח שיש בסיס לאסור למכור פירות שביעית למי שלא יקפיד בהלכות אכילתם, וגם בתחומים אחרים בהם חוששים לחשוד על השביעית (מלאכות מהתורה, מסחר) "החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית" (משנה בכורות ד, י).

[21] יש להעיר, שבדקדוקי סופרים שם מציין שיש שאינם גורסים את הסיפא של המשנה: "ולא בשביעית...". בכתבי היד הנפוצים (פרמה, קויפמן וונציה) מופיעה גרסה זו במשנה. בכת"י מינכן 95 לא מופיע, וגם בספר האגודה על זרעים.

הרמב"ם, שהרבה לעסוק באיסורי סחורה בפירות שביעית בהלכות שמיטה ויובל בפרק ו, לא הזכיר את ההלכות הללו ולא אסר למכור פירות שיש בהם קדושת שביעית לחשוד על השביעית, בין מחשש שיסחור בהם ובין מחשש אחר.

ד. מסירת דמי שביעית לעם הארץ

החשש של מסחר בפירות שביעית קיים גם בקניה של תוצרת שביעית ממי שאינו מקפיד. כך נאמר בגמ' (סוכה לט ע"א):

> משנה: הלוקח לולב מחברו בשביעית - נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית.
>
> גמרא: לא רצה ליתן לו במתנה, מהו? אמר רב הונא: מבליע ליה דמי אתרוג בלולב. וליתיב ליה בהדיא! לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ. דתניא: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדושת שביעית. במה דברים אמורים - בלוקח מן המופקר.

בסוגיה המקבילה בירושלמי (סוכה ג, י) נאמר:

> אמר רבי לעזר: דזקני הגליל היא. דזקני הגליל אומר: אסור למסור למי שהוא חשוד על השביעית מזון שתי סעודות. אמר ר' מתניה: תיפתר דברי הכל כשהיו אתרוגים נמכרין ביוקר.

זקני הגליל חולקים על הברייתא המובאת בסוגיה המקבילה בבבלי, לפיה מותר למסור לעם הארץ מזון ג' סעודות מדמי שביעית, ואומרים שאפילו מזון שתי סעודות אין מוסרים לו. לדברי ר' אלעזר, משנה זו היא לפי זקני הגליל, ולכן יש לבקש מאותו עם הארץ שיתן לו את האתרוג במתנה או שיבליע את דמי האתרוג בלולב. לעומת זאת סובר ר' מתניה שניתן להעמיד את המשנה כדברי הכל, ומדובר בזמן שהאתרוגים היו יקרים יותר משווי מזון ג' סעודות, ועל כן היה צורך להבליע את דמי האתרוג בלולב.

בברייתא נכתב עוד שאין משאירים בידי עם הארץ אף דמי שביעית ששווים יותר מג' סעודות, ורש"י (שם) הסביר את החשש:

> דהתורה אמרה "לאכלה" (ויקרא כה, ו) - ולא לסחורה, שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן, ולא שיעשה בהם סחורתו להצניע לאחר שביעית ולהעשיר, ועמי הארץ חשודין על כך, לפיכך אין מוסרין להם דמים ליקח מהם כלום בדמים, דקעבר א"לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד).

גם במסכת בכורות (לא ע"ב) הסביר רש"י בקצרה:

> ואין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ שעושה בהם סחורה ואינו מבערן בזמן הביעור כשכלה לחיה שבשדה.

לפי רש"י החשש הוא שאותו עם הארץ יסחור בפירות ולא יבערם בזמן הביעור, כנראה על מנת למכרם אחר כך במחיר יקר יותר. הריטב"א (סוכה לט ע"א) הסביר שהחשש הוא שמא ישתמש בדמי הפירות לקנות בהם דברים שאינם מאכל ואין בהם קדושת שביעית.

התוספות (סוכה לט ע"א ד"ה שאין), נתנו טעם רחב יותר:

> אלא היינו טעמא דאיכא איסורי טובא. שאין עם הארץ נזהר לאסור לקנות בהן בהמה טמאה, עבדים וקרקעות, חלוק וטלית ומנעלים, ואין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספן ולא לספר, דשביעית לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים, ואסור לפרוע מהן חובו. ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית.

התוס' ציינו מספר הלכות הקשורות לשמירה על קדושת שביעית, שהמכנה המשותף להן הוא איסור המסחר בפירות. אמנם יתכן והמשפט המסיים ("ואין מספר לדינים ולאיסורים וכו'") רומז להלכות נוספות הקשורות לאיסורי שביעית, אך בהקשר של הסוגיה שם מדובר על כך שבידי אותו מוכר היו פירות קדושת שביעית (במקרה המדובר שם הכוונה לאתרוג), וכעת יש בידו כסף, כשהסבירות היא שהמוכר איננו מודע לדינים הנהוגים בו. הלכה זו איננה עוסקת בפירות שביעית שבידי עם הארץ אלא בדמיהם.

גם הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ח, י) פסק באופן כללי:

> כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור ליקח מעם הארץ. לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפילו כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית.

המשפט "שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית" מתייחס לדמים, למטבעות שקיבל עם הארץ תמורת פירות השביעית שמכר והם כעת בידו, אך לא לפירות, שהרי אותם הוא כבר מכר.

בהלכות שאח"כ כתב הרמב"ם כיצד ניתן לרכוש לולב מעם הארץ, בהבלעה או במתנה, וכן שניתן לקנות ממנו פירות מן ההפקר: "הרי זה מותר ליקח ממנו מעט, כדמי שלש סעודות בלבד, משום כדי חייו של מוכר" (הלכה יג). זאת אומרת שיישאר בידי המוכר מעט מדמי שביעית, שבהם איננו חוששים שיסחור. בהמשך (הלכה יד) כתב הרמב"ם:

> במה דברים אמורים? בעם הארץ סתם, אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור מהן, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל.

גם כאן בולט החשש מפני סחורה בדמי שביעית, ועל כן אין קונים דבר מהחשוד בסחר בפירות שביעית. עם זאת, הרמב"ם לא אסר למכור לחשוד על השביעית פירות שמא לא יאכלם בקדושה.

באופן כללי חכמים חששו שאנשים יסחרו בפירות שביעית, ולכן הטילו מגבלות או לחילופין תקנו תקנות כדי שדמי שביעית לא יהיו בשווקים. לעומת זאת, אין איסור שיהיו בידי עם הארץ פירות שביעית.

ישנן אפשרויות רבות שגם בידי עמי ארצות יהיו פירות עם קדושת שביעית, ואין שום מניעה שהם יהיו בידם. הם יכולים להיכנס לשדה הפקר וללקוט ולאכול;[22] מותר לתת מתנה מפירות שביעית;[23] מותר ליתן מפירות שביעית לאומנין מתנת חינם;[24] ועוד ועוד. לא מצינו שחכמים גזרו למנוע מכאלה שאינם בקיאים בהלכות שביעית פירות אלו.

ה. בין חשוד לעם הארץ

כאמור לעיל, הרמב"ם הבחין בין מסירת דמי שביעית לעם הארץ לבין מסירתם לחשוד על השביעית. עם הארץ הוא מי שאינו בקי, "שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית", וניתן ללמד אותו את ההלכות (כמו להקנות אתרוג בהבלעה), ואילו חשוד הוא מי שבמודע מתכוין לעבור על ההלכות (כמו לסחור בפירות הללו), ושברור שעל מנת כן הוא רוכש את הפירות.

כשחכמים אסרו קשרי מסחר עם חשוד על השביעית, זהו רק כשבוודאות הם יעשו איסור במה שנמכר להם. כך, כשחכמים אסרו למכור כלי עבודה לחשודים, האיסור הוא רק כשברור שאכן הם ישתמשו בכלים אלו לעבודות האסורות בשמיטה, כדברי המשנה (שביעית ה, ו-ט):

> אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית: מחרישה וכל כליה, העול והמזרה והדקר, אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה. זה הכלל: כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה - אסור, לאֵסור ולהיתר - מותר.
>
> בית שמאי אומרים: לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית. ובית הלל מתירין, מפני שהוא יכול לשחטה. מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע, ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן, ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים. וכולן בפירוש - אסורין.
>
> משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחן עמה.

---

[22] בספר קטיף שביעית עמ' 122 בהע' 11 מובא בשם הר"מ אליהו שמותר לגדור בלילה בפני בני אדם שאינם יודעים לשמור על קדושת הפירות, כאשר אין אפשרות להודיע להם הדבר. יש להעיר שלא מצינו איסור ללקט בשדה הפקר למי שאינו יודע לשמור קדושת שביעית, ובודאי שלא מצינו חובה לנעול אותה ובכך בעצם לבטל מצוות עשה של בעל השדה, כדברי הרמב"ם: "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה" (רמב"ם הל' שמיטה ד, כד). אמנם מותר לגדור ולבנות גדר מחשש גנבים (מועד קטן ז ע"א תוד"ה אמר), אך לא מחשש שמא מי שנכנס ללקט יאכל בלא שיזהר בקדושת שביעית. לא ברור מה התועלת בהנחת גדר בלילה, הרי בסיכומו של דבר הגדר תיראה במשך כל השנה ויהיה ברור שבעל החצר הוא זה שגדר. גם ככה ברוב מוחלט של החצרות יש גדרות, אלא שבשנה זו יש לאפשר להיכנס. אפשר גם לתלות שלט בולט ולהסביר בקצרה מהם עקרונות קדושת שביעית. ראה גם: הרב צבי כהן (שמיטת קרקעות, עמ' שמא): "אסור לאדם לנעול את שדהו מפני החשודים על השביעית שילקטו יותר מן המותר, שיעשו סחורה בפירות או שישתמשו בהם באופן האסור". הרב משה מאיר פלס (נתיב השמיטה, עמ' סג) כתב שהחזון איש הורה לו שאין לנעול את השדה מפני מי שלא יאכל בקדושת שביעית.

[23] סוכה מא ע"א. בספר קטיף שביעית (עמ' 267, הע' 8) כתב בשם הר"מ אליהו שאין לתת מתנה מפירות שביעית למי שאינו נזהר בקדושתם. הרב אליהו שלזינגר (שו"ת שואלין ודורשין, חלק ד, עמ' תקסט) שאל את הרי"ש אלישיב: "האם מותר לתת מתנה פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שידוע לנו שלא ישמור על קדושת השביעית?", והתשובה: "האם מותר לתת מתנה לאדם החשוד על שביעית? מותר למסור פירות שביעית לעם הארץ פירות המתקיימין מזון ג' סעודות". אך לא מצאנו שקדמונים אסרו זאת. החשש היה במכירה לחשוד מחשש שיסחור בפירות הללו, ולא מצינו שאין לתת מתנה שמא לא ישמור קדושת שביעית באכילת הפרי.

[24] משנה שביעית ח, ה; רמב"ם הל' שמיטה ויובל ו, יא, ועוד.

החשדות הם ביחס למלאכות אסורות - חרישה וזריעה, או מדידה וניפוי על מנת לשמר תבואה לאחר זמן הביעור. רק אם ברור שהחשוד יעשה איסור במה שנמכר, כי זו האפשרות היחידה להשתמש בחפץ הנמכר, אזי אין למכור לו, אך אם הדבר לא ברור, ויתכן שהוא ישתמש בחפץ שימוש מותר - אין מניעה למכור לו. גם במשניות אלו לא נאמר שאין למכור פירות שביעית שמא לא יאכלם בקדושה. במשנה האחרונה, העוסקת ב"משאלת אשה" (ומופיעה גם במשנה בגיטין ה, ט), מופיע משפט סיכום:

וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום.

בירושלמי (גיטין ה, י), נאמר על כך:

משאלת אשה לחבירתה כו'. רבי זעירא בעי קומי ר' מנא: מתניתא בסתם, הא בפירושא לא? אמר ליה: וסתמו לאו כפירוש היא? אמר ליה: אני אומר נפה לספור בה מעות כברה לכבור בה חול ריחים לטחון בה סממנין תנור להטמין בו אונין של פשתן.

במשניות הקודמות נאמר שמותר למכור כלים שלא ברור בודאות שהחשוד יעשה בהם איסורים. במשנה האחרונה, העוסקת בהשאלה ולא במכירה, לא נאמר שהדבר תלוי אם תעשה בהם בודאות מלאכת איסור או לא, אלא "מפני דרכי שלום". על כך טען ר' זעירא שהאפשרות להשאיל היא רק בסתמא, אך כשברור שייעשה בכלים איסור - אין להשאילם. על כך התשובה היא שיש לתלות שהשימוש בכלים יעשה לדברי היתר, אלא שמדובר במצב לפיו ידוע שאין לאותה אשה פירות של היתר. כך הסביר זאת התוס' יום טוב (שביעית ה, ט):

בירושלמי מפרש דלא קאי הך טעמא דדרכי שלום אלא אמתניתין דמשאלת אבל לכולהו דלעיל מינה לא קאי, דהא בגיטין (פ"ה מ"ט) לא מתני להו בהדי הנהו דתני משום דרכי שלום, ומשום הכי תני בירושלמי דנפה תלינן לספור, ולא תלינן שינפה לטחינה וכן כולן ולדבר של היתר, וכהנהו דתלינן במתניתין דלעיל מהך. אלא דהכא מיירי בידוע שאין לה פירות של היתר למתלי בה. והלכך הני תליות לא הוו תליות גמורות כהנהו דלעיל, ואי לאו משום דרכי שלום לא הוי שרינן להו. ואי לא הוי לן למתלי כלל לא היה טעם דדרכי שלום כל כך להתיר לסייע ידי עוברי עבירה שהוא בכלל איסור לפני עיור.

כל זה ביחס לחשוד, שיש סיכוי רב שהוא יעשה במכוון את ההיפך מהנדרש. כשברור לחלוטין שהוא יעשה איסור, אין משאילים לו, ובכל זאת אם יש מקום לתלות בשימוש של היתר אנו תולים, וגם אם קשה לתלות בשימוש בדבר היתר, ישנם מצבים בהם מקילים משום דרכי שלום. אך לא כן ביחס לעם הארץ. הוא אינו יודע את ההלכה, הוא איננו בקי בה, אולי היא לא כל כך מענינת אותו, אבל הוא לא עושה כן על מנת להכעיס ובכוונה. כך הסביר בהקשר אחר החזון איש (שביעית סי' יב ס"ק ט):

אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עיור והיה ראוי להחמיר בספקות, משום שאם באנו להחמיר בספקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם, והם רק עמי ארצות וחייבין אנו להחיותם ולהיטיב עימם, וכל שכן לא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם ועוברים על 'לא תשנא' ועוד כמה לאווין, שאין איסורן קל

> מאיסור זה שאנו באים להציל אותם ממנו... והלכך שקלו חכמים בפלס עד כמה יש לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו.

על פי דברי החזון איש נראה, שלא ניתן להגדיר יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות בצורה גורפת כחשודים על השביעית. אולי הם בגדר עמי ארצות ביחס להלכות אכילת פירות שביעית, אך ההנחה היא שהם קונים את הפירות על מנת לאוכלם בדרך המקובלת, ואין הכרח שהם יבזו במודע פירות שביעית.[25]

מדוע חכמים הגבילו את הקשרים עם עמי ארצות וחשודים על השביעית רק במה שקשור למסחר, או למלאכות אסורות, ולא במה שקשור לאכילה? הרב יחיאל מיכל טוקצי'נסקי (ספר השמיטה, עמ' מא), כתב בשמו של הרב חיים ברלין סברה שקשורה לעניין זה:

> ויש לחלק בין פירות שביעית לדמי שביעית על פי הכלל שאמרו במשנה בשביעית ה, ו: "שכל שמיוחד לאיסור והיתר, מותר", ומשום הכי התירו בית הלל למכור פרה החורשת, וכמו כן פירות שיכול לאכלם. מה שאין כן דמי שביעית שהן בעצמן אינן נאכלין ועל כרחך יקנה בהם דבר אחר - שפיר אפשר לחוש שמא יקנה בהם דבר שאינו מאכל או יסחור בהם... יש להתיר למכור פירות שביעית ולא חיישינן שמא לא ישמרם בקדושת שביעית כיון שאינם מיוחדים לאיסור.

אמנם גם ביחס לדמי שביעית, אין הכרח שהוא יסחור בהם בצורה האסורה, ועל כן ההבחנה עדיין לא ברורה. מכל מקום אין מניעה למכור או לתת במתנה פירות שביעית גם למי שכנראה לא מודע להלכות קדושת שביעית בעת האכילה.

עם זאת, יש לציין על המוצרים שהם קדושים בקדושת שביעית, ולהסביר בקצרה את משמעות הדבר, כנלמד מהתוספתא (שביעית [ליברמן] ז, ו):

> אחד שביעית ואחד מעשר שני... משלחין מהן דבר של גמילות חסדים, וצריכין להודיע.[26]

נראה שכדאי אף להוסיף בקצרה את הדברים הבסיסיים ביותר הנוגעים למשמעות המעשית של שמירת קדושת שביעית: מהו שימוש מקובל, והטיפול בשאריות וקליפות.

ו. אחרונים: אין למכור פירות שביעית לעם הארץ

כאמור, הרמב"ם פסק להלכה את האיסור למסור דמי שביעית לעם הארץ ולחשוד, אך לא שאסור למכור פירות שביעית לחשוד שמא יסחר בהם. אך יש מהפוסקים האחרונים שחיברו בין ההלכות, ולדעתם אסור למכור פירות שביעית לעם הארץ.[27]

---

[25] הרב זאב וייטמן ("שיווק פירות שביעית ומכירתם לחשודים", לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל [מהד' תש"ס], עמ' 177-184) ציין שמקובל למכור גם למי שאינו שומר תורה ומצוות מוצרי חשמל על אף שדי ברור שהקונים יחללו שבת באמצעות מכשירים אלו, וכן מוכרים מוצרי בשר או חלב על אף שדי ברור שחלקם יאכלו ויבושלו יחד, וכן הלאה על דרך זו. וראה בדבריו בתחומין יג, עמ' 69.

[26] הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק ב, עמ' רצט); הרב זאב וייטמן (לעיל הע' 25); הרב אלישיב קנוהל ("תקנת אוצר בית דין", משנת השמיטה, עמ' 402-403).

[27] הרב משה בן יוסף טיראני (שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן מה-מו) כתב בדבריו: "מה שצריך ליזהר מי שרוצה לנהוג קדושה בפירות שביעית של גוי [=ע"פ שיטתו הידועה], שלא למכור ולא לתת פירות שביעית למי שאינו אוכלם בקדושת שביעית". והוא מסיים שכל הדינים הללו מפורשים ברמב"ם. כאמור לעיל בפרק ד, הרמב"ם כתב שאין לתת פירות למי שלא יאכלם בקדושת שביעית.

כך כתב הרב משה בן יוסף טיראני (שו"ת מבי"ט, חלק א, סי' כא):

> לענין הנזהרים ואוכלים פירות שביעית בקדושתן כפי מה שכתבתי [=לאכול בקדושה פירות שביעית של גויים], אם יוכלו לקנות או למכור פירות שביעית לאותם שאינם אוכלים אותם בקדושת שביעית? היה נראה בתחלת המחשבה שהיה אסור למכור ולקנות, אבל בדקדוק היפה נראה שמותר לקנות ולמכור להם ולא יחושו לומר שהם מוסרים להם דמי שביעית ולא יאכלום בקדושתם, וכן אם ימכרו להם מעט פירות שביעית שלא במדה לא יחושו עליהם על מה שלא יאכלום בקדושה אעפ"י שהם מצווים לדעתינו האוכלים פירות שביעית בקדושה. דהא דאסור למכור לחשוד או לעם הארץ פירות שביעית היינו משום דהוא מצווה כמונו ויודע שיש בהם איסור לאוכלם שלא בקדושה, ואפילו הכי אוכלים אותם, אסור גם כן עלינו למוכרם להם כיון שאנו יודעים שהם חשודים ויהיו חוטאים בנפשותם על ידינו, ואנו נותנים מכשול לפניהם. אבל כשהדבר להם התר שסומכים על המורים להם התר בדין תורה לא נדון אותם לדעתינו כעוֹרים שלא לתת לפניהם מכשול בדבר הנראה לנו איסור ואנו נזהרים ממנו והם נראה להם התר ואינם נזהרים.

באשר לשמירת קדושת שביעית בפירות נכרים ישנה מחלוקת מפורסמת, ולכן פוסק המבי"ט שמותר למכור למי שאינו שומר קדושת שביעית בפירות הללו, כי יש המתירים. מדבריו יש ללמוד שאכן אין למסור פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שלא ישמור על דיני אכילתם. כאמור לעיל, תנאים, אמוראים ואף ראשונים, לא כתבו שאסור למסור פירות שביעית למי שלא ישמור על קדושתם. גם מבין האחרונים כתבו כך. המבי"ט הוא אולי הפוסק הראשון שכתב להפך. כיון שכך, גם על פי דברי המבי"ט, למי שלא סובר כמותו יהיה מותר למסור פירות שביעית למי שלא ישמור על קדושתם בעת האכילה.

הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, זרעים - שביעית, סי' כט, סעיף יב) כתב גם כן:

> אסור למסור פירות שביעית או דמי שביעית לעם הארץ דשמא לא ינהוג בהם קדושת שביעית.

יש לציין שבהמשך ההלכה הוא עוסק במסחר בפירות שביעית. עוד כתב (שם סעיפים יט-כ) שאף כהנים נחשדו ושיש לחוש שלא יאכלום בקדושת שביעית, בשונה מפירושי הראשונים בסוגיה.[28]

כך כתב גם הרב יחיאל מיכל טוקצי'נסקי (ספר השמיטה, עמ' מ):

> ואין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ החשוד שלא ינהג בהם קדושת שביעית, והנראה שגם פירות שביעית עצמם (אף שאין זה ברמב"ם) אין נותנין ומוכרין לעם הארץ.[29]

הוא ציין שם לתוספתא, האומרת שאין מוכרין לחשוד יותר ממזון ג' סעודות מדבר המתקיים, אך יש להעיר שההנמקה בתוספתא היא מחשש שמא יסחור בהם. והמשיך:

---

[28] את האיסור למכור פירות שביעית לעם הארץ הוא מזכיר גם בערוך השולחן שם סי' כה, יג.

[29] הרי"מ טיקוצ'נסקי (שם, עמ' לו) כתב מעט אחרת ביחס לחנות המוכרת פירות שיש בהם קדושת שביעית: "וצריך להודיע לקונים שהם פירות שביעית ושיאכלום בקדושת שביעית, ולא ימכרם לנכרי". לדבריו שם אין מניעה למכור לעם הארץ מחשש שלא ישמור קדושת שביעית.

ותמהתי הרבה מאי טעמא לא נזכר איסור מכירת פירות שביעית לעם הארץ, לא ברמב"ם ולא בשאר פוסקים.

הוא אכן מודה שדבר זה לא מקובל בין הפוסקים הקדמונים, ואף על פי כן כתב שם בשמם של הרב צבי פסח פרנק והרב יעקב משה חרל"פ, שיש להסתמך על המשנה במעשרות ה, ג:

ואע"פ שהרמב"ם השמיט דין זה, וגם בהגהות חילופי גירסאות לא גרסינן 'ולא בשביעית', מ"מ אין להקל בדין זה אחרי שלפי גרסתנו משנה מפורשת היא.

דברים דומים כתב גם הרב יצחק וייס (שו"ת מנחת יצחק, חלק ו, סי' קל, ד), שהשיב על הלכות שנכתבו במדריך השמיטה של העדה החרדית לשמיטה תשל"ג, שם נכתב: "אין מוסרין פירות שביעית להחשוד לאכלם שלא בקדושת שביעית או להפסידם או לזלזל בהם":

היא משנה מפורשת (מעשרות פ"ה מ"ג) דאיתא שם "לא ימכור אדם את פירותיו וכו' ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית" עכ"ל. ולא הוציא מהאיסור ג' סעודות וכו', ושמע מינה דאפילו מעט אין למכור לו, ועיין בכל זה בהלכות שביעית להגרמ"ט [=הרב מיכל טוקצ'ינסקי] ז"ל (פ"ו הערה ט') מה שכתב בזה, עיי"ש".

האיסור הזה, שמקורו באחרונים בלבד, מתבסס על משנה שלא התפרשה כך, ומה עוד שפירושה כך הופך אותה לחולקת על תוספתא סתמית.

הרב שניאור רווח (שביתת השדה, עמ' ריח-ריט), ציין את הפוסקים הסוברים שאין למכור פירות שביעית ליהודי שלא ידע לשמור על קדושת שביעית, והוסיף שבעבר אכן היה חשש שחשוד לא יבער בזמן הביעור אך לא שלא ישמרו קדושת שביעית. אמנם, אם יש חשש שלא ישמרו על הקדושה בעת האכילה, אין לתת להם אפילו פחות מג' סעודות. בסיום דבריו הוא אומר שאף שלהלכה כך הדין:

מכל מקום אם ישראל חשוד נכנס לתחנת החלוקה ולקח פירות הרי שהוא זכה בהם, ואע"ג שאפשר לתבוע ממנו דמי טירחא, ומה גם שאנו מפרסמים להדיא על כל מקום שאפשר שיש לנהוג קדושת שביעית בפירות אילו, ומה גם שבדרך כלל אין מפסידים אלא את מה שלא ראוי למאכל אדם, מכל זה נראה שאין למנוע ממנו ולקחת מהחשוד פירות שכבר לקח, ובודאי שלא גרע מנכרי, אלא שלמסור או למכור לכתחילה יש להחמיר כדעות האוסרות.

לא ברור מדוע לדבריו בעבר חששו רק שלא יבערו ולא חששו שלא ישמרו קדושת שביעית בעת אכילת הפירות, אך מכל מקום גם לדבריו דברי האחרונים האוסרים הם רק לכתחילה, בעוד שבדיעבד לא ניתן למנוע מחשוד להיכנס לחנות ולקנות על פי הלכות קנין פירות אוצר בית דין.

ז. ערכי השמיטה וחיבת הארץ לכלל הציבור

טעמים רבים נכתבו בדבר ייעודה של מצוות השמיטה, "ושבתה הארץ שבת לה'". ההתמודדות המורכבת יותר עם הלכות השמיטה ומצוותיה היא של חקלאים. בימים עברו בהם רבים התפרנסו מחקלאות, או אף גידלו גידולים לצריכה אישית, הייתה שנת השמיטה מורגשת אצל

רבים. כיום אחוז החקלאים מכלל המפרנסים הוא קטן, ויתכן שזהו יחס נכון ומספיק על מנת לספק תוצרת לכלל האוכלוסיה, תוך ניצול פיתוח טכנולוגי נרחב המאפשר להגיע להישגים נפלאים בחקלאות ובתחומים אחרים. אצל הצרכנים הרבים, שכאמור אינם מתפרנסים מעבודה חקלאית ואינם עוסקים כלל בחקלאות גם לצריכה אישית, צריכת מוצרי חקלאות לאכילה נתפסת בדרך כלל כמשהו קיומי בלבד, ללא כל ממד ערכי. על כן, דווקא בחברת שפע, בה המרכולים השונים מוצפים באמצעי צריכה רבים ומגוונים תוצרת הארץ וחו"ל, יש מקום להבליט את קדושת הפירות והירקות הגדלים בארץ ישראל. אלו הם גידולים הבאים ישירות מהאדמה ללא עיבוד נוסף, וב"ה מאז שיבתנו ארצה בדורות האחרונים, ארץ ישראל מאירה פנים לעם השב אליה, ונותנת פירותיה בעין יפה (סנהדרין צח ע"א). זו ההזדמנות לחדש את הממד הערכי והתוכני ביחס לארץ ישראל ולפירותיה.

סקרים ומחקרים שנעשו במשך השנים הראו שרוב הציבור היהודי החי במדינת ישראל רוצה במוצרי מאכל הכשרים על פי ההלכה. לרוב המוצרים ברוב חנויות המזון יש תעודת כשרות כזו או אחרת. גם מי שלא מקפיד על כשרות באופן אישי, מתרגל לראות על המוצרים כיתוביות, הן מטעם רבנות מקומית והן מטעם גופי כשרות אחרים: "כשר", "כשר למהדרין", "כשר לפסח", "כשר לפסח - לאוכלי קטניות", "ללא קטניות", "חלב ישראל", "בשר חלק", "בשר גלאט", "עלים ללא תולעים", פירות וירקות "ללא חשש טבל וערלה" או ש"הופרשו תרומות ומעשרות כדין", ועוד ועוד. לא ברור שכל המושגים שצוינו נהירים ובהירים לכל, אבל אין ספק שהם תורמים ליצירת תודעה יהודית-דתית ברמה כזו או אחרת.

כיתובית "פירות בקדושת שביעית" היא דרך טובה לשתף בערכיה של השמיטה ובתודעה על קיומה גם ציבור שרחוק משמירת תורה ומצוות. דרך היחס הייחודי והערכי לפירות הגדלים בארץ ישראל, אפשר לחבר ציבור רחב יותר למעלתה ולערכה של ארץ ישראל וקדושתה בכלל, דבר שהידלדל ונחלש בשנים האחרונות. יש להסביר בקצרה, בתמציתיות ובשפה המובנת לכל, מה המשמעות המעשית של היות הפירות קדושים בקדושת שביעית.

מצוות השמיטה איננה נוגעת רק למי ששומר תורה ומצוות, אלא לכלל ישראל. היא לא נוגעת רק לחקלאים, אלא גם לצרכנים. חזרת עם ישראל לארץ בדור האחרון מצעידה אותנו אט אט לימים בהם רוב עם ישראל יהיה בארץ, וכאשר בעז"ה ישבו לפי נחלות השבטים ישובו מצוות השביעית והיובל וינהגו שוב מהתורה. זו ההזדמנות לשתף מעגל רחב של יהודים בערכי השמיטה, דווקא בשל העובדה שהרוב אינם עוסקים בחקלאות.

ח. מכירת תוצרת אוצר בית דין לגויים

ישנם מקומות, במיוחד בערים, שבמעגל הלקוחות הקבועים של החנות נמצאים גם גויים. האם ניתן למכור פירות אוצר בית דין לגויים? בהנחה שברמה העקרונית אין מוכרים לגויים פירות שיש בהם קדושת שביעית, יהיה קושי גדול מאד לבעלי החנויות למנוע מלקוחותיהם

הקבועים לקנות ממכלול התוצרת שבחנות את תוצרת אוצר בית דין, שיש בה קדושת שביעית.[30]

בתוספתא (שביעית [ליברמן] ה, כא) נאמר:

> מאכילין את אכסניא פירות שביעית. ואין מאכילין לא את הגוי, ולא את השכיר פירות שביעית. ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, או שקצצו מזונותיו עליו, מאכילין אותו פירות שביעית.

יש איסור להאכיל גוי פירות שביעית, אך מותר להאכיל פועלים שכירים שבעל הבית היהודי התחייב לזונם. הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ה, יג) פוסק תוספתא זו להלכה.

בתוספתא (שם ו, כ) ישנה התייחסות נוספת למתן פירות שביעית לגוי:

> אין מוכרין ואין לוקחין מן הגוי ומן הכותי פירות שביעית. אחרים אומרים: מוכרין לכותי עד ארבעה אסרות.

ארבע איסרות זהו מזון שתי סעודות לו ולאשתו (משנה פאה ח, א). את האמור בתוספתא זו, שאין למכור פירות שביעית לנכרי, לא פסק הרמב"ם בהלכותיו.

בספרא (בהר פסקא יא) נדרש גם כן:

> "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה, ו) - לכם לאכלה ולא לאחרים.

מדוע אין להאכיל [ולפי התוספתא גם למכור] פירות שביעית לגוי? הרב יוסף טיראני (שו"ת מהרי"ט חלק א סי' מג) הסביר את טעם הדין כך:

> נראה דדוקא פירות שביעית שבידינו אנו מחוייבים לאכלם ולא להפסידם, שנתינתם לכותי הוא הפסד והוזהרנו מזה, אלא שנאכלם בקדושתם.[31]

לדבריו, הסיבה היא שנתינתם לגוי מהווה הפסד לפירות שביעית, שכן חובה עלינו כיהודים לאוכלם. הרב יהודה דיקמן (אוצר יסודי שביעית, עמ' תלא) הסביר שאיסור נתינה לגוי הוא משום איסור סחורה, עניין שהרמב"ם עוסק בו בהלכה שאחר כך, ולא מצד הפסד פירות שביעית. הרב מאיר גרוזמן (קרא שמיטה, עמ' 181-182) הסביר שמטרת הפקר השדות בשמיטה הוא לסלק מהבעלים את אדנותם על השדות ולאפשר לכל להנות מהם בצורה שווה, אך גוי איננו מצווה במצוות השמיטה וברעיונותיה, ואין הוא מייחס משמעות ייחודית לכך שהפירות אותו מאכיל היהודי מקורם בפירות הפקר בשל מצוות השמיטה.

אל מול המקורות האוסרים להאכיל פירות שביעית לנכרי, בספרא (בהר פרשה א, א) נדרש אחרת:

> "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך... ולשכירך ולתושבך הגרים עמך" - "ולשכירך" מן הגוי, "ולתושבך" מן הגוי,[32] "הגרים עמך" לרבות את האכסניא.

---

[30] דיון רחב בנושא קרוב, ראה: הרב זאב וייטמן, "יצוא פירות שביעית לנכרים", לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, (מהד' תש"ס), עמ' 207-213.

[31] דברים דומים כתב החזון איש (שביעית סי' י, ס"ק יד).

[32] כך פירש רש"י (ויקרא כה, ו): "לשכירך ולתושבך" אף הגויים. הרב צ"פ פרנק (הדרת הארץ - שביעית, עמ' קו) הסביר שלדברי רש"י מותר לתת לגויים.

מה היחס בין המקורות הללו, ומה ניתן ללמוד מכך שמותר להאכיל גוי אכסנאי וגוי שכיר שמזונותיו על היהודי?

1. לא לתת בידיים, אך אין למנוע אם גוי בא מעצמו

הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, חלק יורה דעה, סי' תמה, אות ה) עסק בסתירה בין המקורות:

> בתורת כהנים הובא ברש"י פירוש החומש (ויקרא כה, ו) "ולשכירך ולתושבך" - אף הגויים. ואף דבקרא ד"והיה לכם לאכלה", בתורת כהנים "לכם" ולא לאחרים, פירש בקרבן אהרן שלא יאכיל לנכרי. וכן איתא בתוספתא פ"ה דשביעית, שלא יאכיל לכותי. והיינו דחשיב הפסד כשמאכיל לנכרי כמו שאסור להאכיל לבהמה שביעית מאכל אדם. ומ"מ אם הבהמה באה מעצמה תחת התאנה אין צריך למנעה, כמבואר ברמב"ם פ"ה מהלכות שמטה ויובל הלכה ה, והכא נמי לענין נכרי להאכיל לנכרי חשיב הפסד ואסור, ואם הנכרי לוקח מעצמו שפיר דמי והוי הפקר לדידיה.[33]

לפי דברים אלו אין להאכיל בידיים לגוי, אך אם בא גוי מעצמו ואוכל אין למנוע ממנו.[34] נראה שעל פי עיקרון זה אין לנסות לשכנע גוי לקנות פירות שביעית, אך אם נכנס גוי לחנות ומבקש מעצמו לקנות מתוצרת זו אין למנוע ממנו.

2. הרמב"ם פסק שאסור להאכיל גוי, ולא אסר למכור לגוי

הרמב"ם לא הזכיר בהלכותיו את הנאמר בתוספתא בדבר מכירת פירות שביעית לגוי. הרדב"ז שם הפנה לתוספתא שבפרק ה, העוסקת באיסור להאכיל גוי, כמקור לדברי הרמב"ם, ואילו המשנה למלך הפנה לתוספתא שבפרק ו, העוסקת במכירה לגוי, כמקור לדבריו - אלא שכאמור, הרמב"ם לא כתב שאין למכור לגוי פירות שביעית. הרמב"ם דייק בלשונו, וכשעסק במכירת פירות שביעית (שם ה, יב; ו, יג), או במכירת כלים חקלאיים בשביעית (שם ח, א-ו), הוא כתב דברים ברורים. מאחר וכאן כתב הרמב"ם רק שאין להאכיל גוי, ולא שאין למכור לו, אזי יש להבין את הדברים כפשוטם.

חכמים גזרו שלא להאכיל - דהיינו להגיש פירות שביעית לגוי העומד לאכול אותם. אך כשיהודי מוכר לגוי, כך שהגוי הוא הבעלים החדשים של הפירות והוא לוקח אותם לרשותו, אין זה ניכר שהיהודי מאכיל את הגוי פירות שביעית. מה גם שלדעת אחרים מותר לכתחילה למכור לגוי מספר מינימלי של סעודות, כדי קיומו.[35]

כיום הצרכנים קונים פירות וירקות למספר סעודות מועט למשך מספר ימים. השווקים והחנויות מלאים ב"ה בכל יום בתוצרת טריה וטובה, וממילא מדובר על מכירת פירות לגוי כדי

---

[33] הוא העיר שדבריו לא כדברי הטורי אבן (ראש השנה טו ע"א סד"ה פטורה), הסובר שההפקר הוא רק לישראל ולא לגוי. ראה גם: הרב יעקב ישראל קנייבסקי, קהילות יעקב, ראש השנה סי' ט; הרב שלמה זלמן אויערבך, מעדני ארץ סי' ז אות ב ד"ה וכיון; הרב מאיר גרוזמן, קרא שמיטה, עמ' 181-184.

[34] אמנם הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה, הל' שמיטה ד, ל בביאור הלכה) הבחין בין האכלה לבהמה לבין האכלה לגוי. הרב יצחק רבינוביץ (שו"ת זכר יצחק סי' מב), והרב שלמה זלמן אויערבך (מנחת שלמה חלק ג עמ' קה) כתבו שאמנם השדות מופקרות לכל, כלומר גם לגויים, אבל יש למנוע מהגויים לקחת בשל קדושת הפירות. ראה גם: הרב קלמן כהנא, חקר ועיון שביעית, חלק ב, עמ' תרעח. יש להעיר שהרמב"ם לא כתב שיש למנוע מגויים לזכות בפירות שביעית בשל החשש שלא ישמרו קדושת שביעית באכילתם.

[35] אמנם החסדי דוד (בתוספתא שם) מפרש שדעת אחרים, המתירים למכור לנכרים מזון שתי סעודות, היא רק אם לא מוצא למכור לישראל.

חייו בלבד, וקרוב לאותה דעה המאפשרת למכור לו ארבע איסרות - שתי סעודות לו ולאשתו. ההנחה היא שאם הוא יקנה כמות קטנה של פירות, הוא יאכל את הפירות ולא ישחית אותם.[36]

3. כשהפירות מיועדים גם לגויים ולא יחסרו פירות ליהודים

יש מקום לאפשר למכור לגויים, על בסיס דברי התוספתא והרמב"ם בהמשך דבריהם, שמותר להאכיל אכסנאי וכן שכיר. המהר"י קורקוס (רמב"ם הל' שמיטה ה, יג) מפרש שהשכיר והאכסנאי האמורים בתוספתא וברמב"ם הם גויים. שכירים אלו הם גויים שאינם הולכים לבתיהם ומזונותיהם עליו, והרי הם כאנשי ביתו של היהודי.[37] כאשר אורח גוי נכנס לביתו של יהודי ועליו להאכילו, הוא יכול לתת לו מפירות שביעית. אכן, הרב שמואל וואזנר (מבית לוי, קובץ טו, עמ' לה, הע' ד) התיר לתת פירות שביעית לנכרים העובדים ביישוב ודרים בחדרים שהוקצו להם, וכן התיר לתת לעובדת זרה נכרית.[38] החזון איש (שביעית, סי' יג, ס"ק כו) הסביר שמאחר ואיסור זה הוא מדרבנן הקלו לתת לשכיר שמזונותיו על היהודי ולאכסנאי.

מכאן שכשיש קשרי מעסיק-שכיר בין יהודי לגוי, מותר להאכילו פירות שביעית. היהודי בעל הפירות מייעד את הפירות גם לאותם גויים שהוא מכיר ושנתינתם להם לא מחסרת מהיהודים. האיסור הוא למכור או לתת לגויים סתם, שהיהודי לא חשב עליהם ולא ייעד את הפירות הללו בשבילם.[39]

---

[36] הרב יצחק וייס (שו"ת מנחת יצחק, ח"ו, סי' קכו וקכח; חלק ח, סי' צח) דן בסתירה שבין התוספתא והספרא, ולדעתו הרמב"ם בפרק ה הלכה יג פסק כתוספתא שאסור להאכיל לגויים, ומאידך בפרק ד הלכה כט פירש את דברי הספרא "והיתה שבת הארץ לכם" שהמילה "לכם" באה למעט עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית שפירותיה מותרים.

[37] כך פירשו את הספרא (בהר א, ז) הר"ש משאנץ, והראב"ד על הספרא שם. כך פירשו גם: הראי"ה קוק (שבת הארץ, פרק ה, הלכה יג, עמ' 511), החזון איש (שביעית, סי' יג, ס"ק כו), והרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה על הרמב"ם שם). לא הכול הסכימו עם פרשנות זו, וראה בספר המפתח של הר"ש פרנקל.

[38] אמנם הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק א, עמ' רמט) כתב: "ובדבר הפועלים הגויים המצויים בזמננו אצל יהודים הנצרכים לעזרה כגון חולים ונזקקים, יש להסתפק אם מותר לתת להם פירות שביעית, דהא דהתירו ליתן לאכסניא של גוי אפשר דהוא דוקא באכסניא גוי של המלך, אבל בפועל של זמננו אין הדבר מוכרע אם גם הם בכלל היתרא דאכסניא של גוי". אמנם, כשדן על שכיר גוי (שם עמ' רנ) כתב שאם אלו שכירים גויים שאינם חוזרים לבתיהם, הרי הם כבני בית ולכן מותר לתת להם. אם כן, לדבריו יש להבחין בין עובד זר שגר בקביעות אצל יהודי ומזונותיו על היהודי - שאז יהיה מותר לתת לו, לבין עובד זר שאין מזונותיו על היהודי. אך על דבריו יש להעיר, שהאכסניא המדוברת שם אין הכוונה לאכסניא של מלך אלא אורחים גויים, כדברי פאת השולחן (שביעית, סי' כד, ס"ק נח): "ודלא כמפרש התוספתא שכתב אכסניא חיל של מלך". גם החסדי דוד בפירושו לתוספתא שם מפרש שמדובר באכסנאי גוי, ואף הרמב"ם (הל' מעשר י, יא) כתב: "מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי", זאת על בסיס ההלכה המקבילה בדמאי האמורה במשנה (דמאי ג, א): "מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי".

הרב נחום מאיר קרליץ, אביו של הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק ב, עמ' תיט), כתב באופן כללי יותר: "אסור ליתן לגוי פירות שביעית אם לא שמיסב על שולחנו של ישראל". ראה גם: הרב אהוד אחיטוב, "פירות שביעית לעובד זר", אמונת עתיך, 75 (אדר ב' תשס"ח), עמ' 73-74, שהתיר להאכיל פירות שביעית עובדים זרים שמלבד משכורתם גם מכלכלים אותם. הרב יהודה עמיחי, "מתגיירים ופירות שביעית", אמונת עתיך, 74 (שבט-אדר א' תשס"ח), עמ' 40-42, התיר לגוי הנמצא בהליך גיור ומתארח אצל יהודי לאכול פירות שיש בהם קדושת שביעית, מאחר ויש לראותו כבן הבית.

[39] הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, חלק יורה דעה, ג, סי' קכד) פירש כך את ההלכה האוסרת להאכיל גוי פירות שביעית: "ואף שבתוספתא ספ"ה דשביעית איתא שאין מאכילין פירות שביעית לעכו"ם, ואיפסק כן ברמב"ם פ"ה משמיטה הי"ג, מסתבר לע"ד דהוא רק בראוי לישראל, דהוא כמו שאסור להאכיל דבר הראוי לאדם לבהמה וחיה, אבל לא גרע עכו"ם מבעלי חיים שמותר להאכילם כשאין ראוי לאדם. וכן משמע בתוספתא שם שנקט דין עכו"ם סמוך לדין בהמה וחיה ובלשון אחד. ולכן כשם שלבהמה וחיה הוא דוקא באלו המיוחדין לאדם, דאוכלי בהמה ודאי מאכילין גם בידים לבהמה, וכמפורש לשון זה בדרשא דבעור בפסחים דף נ"ב ובעוד דוכתי האכל לבהמתך שבבית. וכן מפורש ברמב"ם שם, הוא הדין דדוקא פירות המיוחדין לאדם אין מאכילין לבהמה וחיה, לכן גם הא דאין מאכילין לעכו"ם איירי במיוחדין לישראל שהם פירות המותרין באכילה". הרב זאב וייטמן (לעיל הע' 25) כתב שמדברי הר"מ פיינשטיין הללו, יתכן

אמנם לקוח הנכנס לקנות בחנות איננו דומה לשכיר, אך בעל חנות הירקות, המכיר את לקוחותיו, מודע לכמויות שלהן הוא זקוק, וכאשר גוי קונה ממנו אין זה מחסר מלקוחותיו היהודים. גם לאכסנאי גוי דואג בעל הבית היהודי ונותן לו לאכול מפירות שביעית, ויש מקום לדמות מי שבא להתארח בבית יהודי למי שבא לקנות מחנותו, בהנחה שבעל החנות מודע ללקוחות הללו או לוקח בחשבון שמבין לקוחותיו יש גויים, ומכין פירות גם להם. האיסור העקרוני למכור לגוי הוא לגוי שאין קשר קבוע איתו, כמו שכיר סתמי.

4. מפני דרכי שלום ומפני איבה

מאחר ואיסור מכירה לגוי הוא איסור דרבנן, האם יהיה ניתן להתיר למכור לגוי מפני דרכי שלום או מפני איבה?[40]

את האפשרות להאכיל גויים פירות שביעית העלה הרדב"ז בעקבות דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ד, ל):

> עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר, מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו עכו"ם ויבוזו פירות שביעית.

מקור דברי הרמב"ם בתוספתא (שביעית [ליברמן] ד, ז). הלכה זו עוסקת בתגובה לחשש שמא גויים יבואו לבזוז פירות שביעית מחמת העובדה שהשדות בשנת שמיטה מופקרות. בעקבות זאת כתב הרדב"ז:

> ואיכא לספוקי, אם באו עכו"ם בכלל ישראל לזכות בפירות שביעית, אם מונעין אותם או אין מונעין מפני דרכי שלום, כדאמרינן גבי מתנות עניים?[41]

שאלת הרדב"ז היא כיצד יש לנהוג אם הגויים אינם באים לבזוז את פירות הארץ, אלא לזכות מההפקר יחד עם היהודים שנוטלים מהשדות. האם גם אז יש למנוע מהם, או שהם יכולים ליטול מפני דרכי שלום, כמו מתנות עניים? כוונתו להלכה אחרת לפיה יש לאפשר לגויים ללקוט מתנות עניים בשדות. כך נאמר במשנה (גיטין ה, ח):

> אין ממחין ביד עניי גויים בלקט שכחה ופאה, מפני דרכי שלום.

וכך פסק גם הרמב"ם (הל' מתנות עניים א, ט):

> אין מונעין עניי עכו"ם ממתנות אלו [=לקט שכחה ופאה], אלא באין בכלל עניי ישראל ונוטלין אותן מפני דרכי שלום.

אם כן, האם יהיה מותר לגויים ליטול מפירות שביעית כמו היהודים, מפני דרכי שלום? כותב הרדב"ז:

ללמוד שגם דבר שראוי לאכילת ישראל, אך מלכתחילה יוצר וגודל לצורך נכרי, והישראל אינו רוצה לאכלו, יהיה מותר להאכיל לגוי. הוא ציין גם למהרי"ט (חלק א, סי' פג) ממנו רצה ללמוד כך, אך מדברי המהרי"ט (שם סי' מג) משמע, שהוא שלל לחלוטין נתינת פירות לגוי.

[40] תקנות "מפני דרכי שלום" אלו הנהגות שמטרתם למנוע מריבות וקטטות ולחזק את הקשר בין הצדדים, ותקנות "מפני איבה" נועדו למנוע שנאה ומתח, אך לאו דווקא לחזק את הקשר בין הצדדים.

[41] בעניין אחר מצינו הלכה העוסקת בקשרי יהודים עם גויים בשמיטה בשל דרכי שלום. ראה: משנה שביעית ד, ג; ה, ט; גמרא גיטין סב ע"א ותוד"ה אשרתא.

ומסתברא מונעין אותם, דלא דמי למתנות עניים דלית בהו קדושה, אבל פירות שביעית אית בהו קדושה.

גם על דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ה, יג) שכתב שאין להאכיל פירות שביעית לגוי העיר הרדב"ז שם:

ומכאן יש ראיה קצת שמונעין את העכו"ם מלקחת פירות שביעית.

לדברי הרדב"ז הסיבה לפיה אין לאפשר לגויים ללקט פירות שביעית היא עובדת היותם קדושים, וזאת בשונה ממתנות עניים כלקט שכחה ופאה שבהם לא מונעים מהם.

אך בעצם, היא גופא השאלה: מדוע לא נאפשר לגויים ליטול פירות שביעית מפני דרכי שלום על אף שיש בהם קדושה? על כן נראה שההבחנה הבסיסית היא, שהיכולת ליטול פירות שביעית היא בשל העובדה שהפירות הללו אינם מוגדרים כמתנות עניים, אלא הפקר לכל, לעניים ולעשירים, בשל צו התורה "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך" (שמות כג, יא). אמנם, הסבירות היא שהעניים הם אלו שיטלו מהשדות המופקרות כלשון הכתוב: "ואכלו אביוני עמך", אבל אין זו תוצרת שמיועדת דווקא לעניים.[42] בשביעית חייב בעל השדה להפקיר, בין אם יש מי שיטול ובין אם לאו, ואילו לקט שכחה ופאה לא חייבים להשאיר בשדה במקום שאין עניים יהודים, כמסופר בגמרא (חולין קלד ע"ב):

לוי זרע בכישר, ולא הוו עניים למשקל לקט. אתא לקמיה דרב ששת, אמר ליה: "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא כג, כב) - ולא לעורבים ולא לעטלפים.[43]

אלא, שאם ישנם יהודים שלמענם משאירים לקט שכחה ופאה, לא מונעים מעניים גויים לקחת יחד איתם.

התקנות מפני דרכי שלום עוסקות בתחומים חברתיים שגם אומות העולם עוסקים בהם, כמו דאגה לחולים ולעניים, קבורת מתים וכד'. כך נאמר בירושלמי (גיטין ה, ט) בעקבות דברי המשנה המאפשרת לעניי גויים ליטול מתנות עניים מפני דרכי שלום:

אין ממחין ביד עניי גויים לקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. תני: עיר שיש בה גויים וישראל מעמידין גבאי גויים וגבאי ישראל וגובין משל גויים ומשל ישראל, ומפרנסין עניי גויים ועניי ישראל.[44] ומבקרין חולי גויים וחולי ישראל, וקוברין מתי גויים ומתי ישראל,[45] ומנחמין אבילי גויים ואבילי ישראל, ומכבסין [נ"א - מכניסין] כלי גויים וכלי ישראל מפני דרכי שלום.[46]

---

[42] רש"י (סוכה לט ע"ב ד"ה אבל) כתב שההפקר הוא לעניים, והרש"ש שם שואל על דבריו - והרי ההפקר בשביעית הוא גם לעשירים? ומיישב שרש"י תפס את לשון הכתוב. במקומות נוספים כתב רש"י שההפקר הוא לעניים, אך ברור שגם עשירים יכולים ליטול. ראה: הרב שלמה זלמן אויערבך, מנחת שלמה, חלק ג, עמ' קד.

[43] ראה עוד בהשוואה שבין מתנות עניים ושביעית לעניים ולעשירים, בירושלמי פאה פ"ו ה"א, במשנה ובגמ' שם.

[44] עד לכאן זו מובאה מהתוספתא גיטין (ליברמן) פ"ג הי"ג.

[45] עד לכאן מובא גם בסוגיה המקבילה בבבלי (גיטין סא ע"א).

[46] ראה: הרב ד"ר אלתר הילביץ', "לביאור הסוגיה מפני דרכי שלום ביחס לגויים", סיני , ק (תשמ"ז), עמ' שכח-שנח.

כאמור, אלו תחומים שבהם גם אצל אומות העולם מקובל לדאוג לנזקקים ונצרכים "ועושין להן כל הדברים, שחובה עלינו לילך במדותיו של הקב"ה בכל יכולתנו" (שיירי הקרבן שם). אך אין להחיל את העיקרון על תחום שהוא בעיקרו אינו מתנות עניים אלא הפקר לכל.

אמנם לקט שכחה ופאה היא מצווה ייחודית לעם ישראל, וגויים אינם מקיימים אותה.[47] היא איננה ניתנת במסגרת צדקה ותמיכה רגילה, אלא שהעניים הגויים היו מודעים להשארת הלקט השכחה והפאה בשדות היהודים בעת הקציר, והיו מצטרפים ליטול יחד עם העניים היהודים. כתוצאה מכך נקבעה התקנה שמאפשרים גם לעניים גויים ליטול ממתנות העניים, מפני דרכי שלום.[48] כאמור, הפקרת פירות שביעית איננה מוגדרת כמתנת עניים, ועל כן לא ניתן להחיל את התקנה מפני דרכי שלום. עם זאת, יש להעיר שמסקנת הרדב"ז, שיש למנוע מגוי לזכות בפירות שביעית מהשדות המופקרים, היא חידוש שלו, ובתוספתא ממנה למד הרמב"ם שיש להציב שומרים מפני הגויים, נאמר שיש לעשות כן רק בערי ספר, כאשר יש חשש שמטרתם לבזוז את הפירות.

האם ירקן רשאי למכור ללקוחותיו הגויים פירות שביעית? נשיב לשאלה זו על פי דברי ר"ת והרמב"ן. לדברי רבנו תם (תוס' גיטין סא ע"א ד"ה משאלת) "במכר לא שייך דרכי שלום". לפי הרמב"ן (עבודה זרה טו ע"ב) טעם דברי ר"ת הוא: "שאם אינו רוצה למכור כליו מי יכוף אותו בכך". ועל כן גם כאן לא ניתן להתיר למכור פירות שביעית לגוי, מאחר שהמוכר רשאי להחליט למי הוא מעוניין למכור ולמי לא. אך הרמב"ן (שם) חולק על דברי ר"ת: "ואינו נכון, דודאי גבי אומן כיון דלכולי עלמא מזבין, ולהאי לא מזבין, איכא איבה".[49] אם המוכר לא ימכור סחורה מסוימת לגוי, תיווצר איבה בין הגוי ליהודי. אמנם גם על דברי הרמב"ן יש להעיר שישנם דברים רבים שאין אנו רשאים למכור לגויים מסיבות שונות, ובהם חפצי מצווה, ואין אנו מתירים מפני דרכי שלום או מפני איבה.[50]

---

[47] גויים אינם מצווים להשאיר לקט שכחה ופאה. גר שבא להתגייר "מודיעין אותו עוון לקט שכחה ופאה" (יבמות מז ע"ב). רש"י הסביר שמודיעים לו שעניים ילקטו בשדהו ושלא יקפיד על כך, או שמודיעים לו שהוא חייב להשאיר לקט שכחה ופאה, ושלא יצטער על ההפסד שנגרם לו. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, שם) הציע לפרש: "שיש חשש שמפני לקט שכחה ופאה ומעשר עני מגיירים עצמם, ולכן מודיעים אותו עוון לקט שכחה ופאה ומעשר עני, כיון שיש חשש שמשום הני הוא שמגייר. ומודיעים לו שזבורא ועקרבא [=רע וטוב. ראה בעבודה זרה כח ע"ב] היא. דהיינו אף דכשהוא עני טובה הוא לו, מכל מקום כשיקנה שדה מחוייב הוא עצמו לתנם, ועוון גדול הוא כשמבטלם, וכשהוא נכרי לא מחוייב בכך, ואולי יפרוש על ידי זה הואיל והן מקפידין על הממון". קשה להניח שלשם לקיטת לקט שכחה ופאה גוי מתגייר, שהרי אין מונעים מהגויים ללקוט לקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום.

[48] הקוצרים בשדהו של בעז מאפשרים לרות ללקוט, ביודעם שהיא נכריה-מואביה. שאלת בועז לנער הניצב על הקוצרים: "למי הנערה הזאת?" (רות ב, ה) היא שאלת היכרות סתמית. לדברי חז"ל, הוא ראה התנהגות והתנהלות שונה באופן בו היא ליקטה, ממה שמקובל אצל גויות (שבת קיג ע"ב). תשובת הנער: "נערה מואביה היא" - "למה אמר נערה מואביה היא? לפי שהיה מעיד עליה שלא תהא משבט יהודה, שהיה סבור בה שהיא מבנות לחם, אמר לו הנער הניצב על הקוצרים נערה מואביה היא. אמר לו פייס לה שתהא מלקטת אחרינו" (מדרש זוטא - רות [בובר] פרשה ב, ו). אפילו מואביות מלקטות מתנות עניים.

[49] כך גם נימק הרמב"ן (עבודה זרה יג ע"א) מדוע נוהגים כיום "לישא וליתן עמהם לשאול ולהשאיל לפרוע ולהפרע ואפילו ביום אידם, ובודאי למכור להם", ומסקנתו שהדבר מותר: "דהאידנא שכיחי גבן טפי, ואיכא משום איבה". לשיטת הרמב"ן (בבא מציעא עח ע"ב), החשש מפני איבה הוא הסיבה לכך שנותנים לגויים מתנות לאביונים בפורים (ראה: אליאב שוחטמן, "על המנהג ליתן מתנות לאביוני נכרים בפורים", סיני, ק (תשמ"ז), עמ' תתנב-תתסה. יש להעיר שהבנתו שם, שהטעם 'משום איבה' הוא ראית המנהג ללא כל פסול אף לכתחילה, אינה נכונה. 'מפני איבה' הוא חשש ופחד שאי הנתינה יגרום למתח לא רצוי ושלילי בינינו לבין הגויים).

[50] "אין מוכרין טלית מצוייצת לגוי" (שו"ע אורח חיים סי' כ, ב); אין מוכרים לגויים בתים ושדות בארץ ישראל (שו"ע יורה דעה סי' קנא, ח), ועוד. בכל אלה לא התירו מפני דרכי שלום.

אלא שבעקבות דברי הרמב"ן הללו, מאחר והאיסור להאכיל ולמכור פירות שביעית הוא מדרבנן ובכל זאת התירו אותם חכמים במצבים מסוימים (בשכיר שמזונותיו על היהודי, או באכסנאי משום איבה[51]), ישנה אפשרות שגם כאן יהיה מותר למכור לגויים פירות שביעית מפני איבה.[52]

נוסיף עוד שבחוזר מטעם הרבנות הראשית לישראל לרבני ישראל (חוזר מס' 5, כ"ז אלול תשס"ז), נאמר כך (סעיף 15):

> אע"פ שאין למסור פירות בקדושת שביעית לידי נכרי שאיננו סמוך על שולחנו של היהודי, אין צורך לחשוש מחמת העובדה שחלק מהפירות יגיעו לידי לא יהודים הקונים אף הם בחנויות תוצרת אוצר בית דין, כיון שפשטות ההלכה היא שהפירות במטע והוא הדין ברשות בית הדין הינם הפקר גם לגויים.

סיכום

א. מותר, או אף מצווה, לאכול פירות שגדלו בארץ ישראל ויש בהם קדושת שביעית. אדרבה, יש שקראו להעדיף תוצרת זו על פני כל תוצרת אחרת בשנת שמיטה.

ב. החשש למסור פירות עם קדושת שביעית לחשוד או לעם הארץ הייתה שמא יסחר בהם ובדמיהם, ולא בשל חשש שמא לא יאכלם בקדושה. בתוצרת אוצר בית דין אין איסור סחורה.

ג. יש מבין האחרונים שכתבו שאין לתת פירות שביעית למי שלא ישמור על קדושתם בעת האכילה, אך הם מודים שחז"ל, וכן הרמב"ם וראשונים אחרים, לא חששו לזה.

ד. אדרבה, הקניית מודעות לקדושה המיוחדת שיש בתוצרת אוצר בית דין בשנה זו, ולשמירה על קדושת הפירות בעת אכילתם, בכוחה לחבר ולקשר אנשים רחוקים משמירת תורה ומצוות למצוות השמיטה ולערכיה.

ה. מוטב לרשום על הכלים (קופסאות, סלסלות פלסטיק, בקבוקים, שימורים) בהם מאוחסנים פירות אוצר בית דין המיועדים למכירה את עקרונות קדושת שביעית בעת אכילתם.

---

[51] הרב שלמה זלמן אויערבך, שו"ת מנחת שלמה א עמ' רלג. הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, סי' כ, עמ' 768-773) והחזון איש (שביעית סי' יג, ס"ק כו) כותבים שהאיסור הוא מדרבנן, וחכמים הקלו ביחס לגוי שהוא שכירו. מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("קדושת שביעית", כנס לתורה שבעל פה, כח [תשמ"ז], עמ' 1-8), כתב שהאכלת פירות שביעית לגוי שהוא שכירו זוהי האכלה לצורך עצמו ועל כן אין בזה איסור תורה. זאת בשונה מקרבן פסח או תרומה, שהתורה אוסרת על גוי לאכול מהם.

[52] הרב צבי כהן (פירות שביעית, עמ' רצז) כתב שהרב ניסים קרליץ התיר מפני דרכי שלום, וגם לדברי הרב יהודה שפירא יש להתיר משום דרכי שלום, אך כתב שהרי"ש אלישיב השיב שאינו מוצא היתר לזה. אכן הרב מרדכי עמנואל ("לקט פסקי שמיטה מאת גרי"ש אלישיב זצ"ל", המעין, נדוג [ניסן תשע"ד], עמ' 85) כתב שמדברי המהרי"ל דיסקין משמע שאסור מדאורייתא לתת פירות נכרים לגוי, ועל כן אין להקל. לדבריו, גם לפועלים נכרים אין לתת אם אין ליהודי תועלת ממשית מכך, כמו שכיר או שכיר שבוע, ואסור למכור לגוי פירות שביעית, אך אם הגוי לקח מעצמו אין למונעו. הרב אשר וייס ("מכירת פירות שביעית לנכרים", דרכי הוראה, ח [תשס"ח], עמ' פט-צד) אף הוא התיר למכור לנכרים במקום שיש איבה, אם רגילים לקנות מהיהודים במשך כל השנים. הרב שמואל דוד ("פירות אוצר בית דין במרכולים בהם קונים גם נכרים", אמונת עתיך, 76 [ניסן אייר תשס"ח], עמ' 10-18) התיר אף הוא למכור לנכרים משום דרכי שלום, ובמיוחד במקום בו מספר הקונים הגויים קטן. בנוסף, תקנת העניים כיום היא למכור במרכולים, לעודדם להפקיר את המטעים באמצעות אוצר בית דין, וככל שיגדל מספר הקונים, כולל מעט נכרים, כך יהיה מחיר הפירות זול יותר. ראה עוד: הרב ישראל שחור, "האכלת פירות שביעית לגוי", קובץ חידושי תורה ופרפראות לחכמה, ב, עמ' 109-116.

ו. אין להאכיל פירות שיש בהם קדושת שביעית לגוי, למעט שכיר גוי שמזונותיו על מעסיקו היהודי וגוי המתארח אצל יהודי. אף על פי כן, ניתן למכור תוצרת אוצר בית דין לגוי על פי העקרונות הבאים:

1. אם הגוי נכנס מעצמו לחנות על מנת לקנות תוצרת אוצר בית דין, אין מונעים ממנו. האיסור הוא להאכיל אותו.

2. לפי הרמב"ם האיסור הוא להאכיל פירות שביעית בבעלות ישראל לגוי, אך לא למכור פירות שביעית לגוי.

3. כשם שמותר להאכיל שכיר גוי קבוע, בהנחה שהפירות שהוא אוכל לא באים על חשבונו של היהודי, כך יהיה מותר למכור לו תוצרת אוצר בית דין, אם בעל חנות הירקות לוקח בחשבון שמבין לקוחותיו הקבועים ישנם גם גויים.

4. אם ההימנעות מהמכירה לגוי תגרום לאיבה בין המוכר לבין הגוי, מאחר ומדובר על איסור דרבנן בלבד יש מקום להתיר מפני איבה.